

Країна гіркої ніжності
Володимир Савович Лис

Три покоління однієї родини, три жіночі долі, три щемливі історії, з яких складається вже історія власної країни в жорсткому й несентиментальному XX столітті. Даздраперма, дочка радянського чиновника, у 30-ті роки пройшла крізь пекло дитбудинку для дітей ворогів народу, а згодом опинилася у вирі повстанської боротьби на Волині... Її донька Віталія, витончена естетка та прихильниця поезії, понесе свій хрест – кохання до кримінального авторитета та боротьбу із власною пристрасстю. І навіть молодша, онука Олеся, не уникне випробувань, коли разом із Майданом до її життя ввірвуться кохання та зрада... Кожна з цих жінок проживає власне життя сповна – із його болем і радістю, гіркою ніжністю та любов'ю, від якої, мов напнута струна, тремтить душа...

Володимир Лис

Країна гіркої ніжності

А тоді промовив до учня: «Ось мати твоя!»

Євангеліє від Івана
19-27

* * *

Любіть життя, навіть якщо воно вас не любить. Полюбить і воно вас.

Олександр Довженко

Частина перша

Біда і радість

За неповні сім років до основних подій, які будуть описані тут, у луцькій квартирі, де жили тоді Олеся з мамою Вітою, вранці пролунав дзвінок у двері.

– Олеся, відчини, – гукнула мама з ванної. – Чуеш, Олесю?

«Олесю» означало, що мама гнівається. Це було трохи дивно, бо вранці мама майже ніколи не гнівалася. Навіть коли Олеся, розбуджена деренчанням будильника (його заводили нечасто, частіше вставали самі), вдавала, що спить, чи й справді поринала у солодку вранішню дрімоту. Мама в таких випадках жартома була подушкою або лоскотала доньку за вухом чи за п'ятку.

«Олесю?» – подумала зараз Олеся. І все ж сказала, відчуваючи, що їй хочеться заперечити мамі:

– Я ще зовсім роздягнута.

– А я під душем, – відповіла мама. – То, напевне, Ліда з п'ятого поверху. Вона вчора фен позичила, бо її перегорів.

Фен – це було серйозно. Він міг мамі знадобитися, та й самій Олесі теж, хоч вона феном рідко користувалася. Волосся, її розкішна пшенична грива, мало вільно цілувати плечі.

– Добре, я зараз.

Олеся накинула на голе тіло халатика. Встигла подумати, що прикривати вже є що. І пішла відчиняти, готова скептично зирнути на Ліду з п'ятого поверху.

Та Ліди за дверима не було. Лише стара жінка з валізою стояла біля ліфта.

– Ви до нас дзвонили? – спитала Олеся.

– Так, – сказала жінка. – Вибачте, якщо розбудила. Але я гадала, що...

Олеся зрозуміла: була вже дев'ята година. Але ж сьогодні субота...

– Ви... Хочете зайти? До мами?

– Ти Олеся? – вимовила жінка з питально-ствердною інтонацією.

– Так.

– А я твоя бабуся. Дозволиш зайти?

Бабуся? То було як грім з ясного неба серед сонячного весняного ранку. Бабуся? Певно, якась родичка... Хоча звідки їй узятися?

«У мене нема бабусі, моя мама сирота», – хотіла сказати Олеся, але не сказала. Зрештою, і в сиріт бувають мами, які кидають дітей чи як там...

«Впасти і не встати. Тричі ха-ха», – подумала Олеся. Натомість сказала:

– Заходьте.

І зробила майже кніксен, який мав пригасити її збентеження. Мама дратувалася, бо чекала цю жінку?

– Будь ласка.

– У вашому краї, здається, кажуть – декую, – сказала жінка, котра щойно призначила себе Олесиною бабусею.

«Декую – по спині голекою[1 – Гілкою (діал.)]», – враз пригадалося Олесі (Олеся подумки показала язика мамі) почуте невідомо де – може, і від мами, а швидше від однокласниці родом з Полісся, котру вона звала «Ганнуся – велика надуся». Щось ще завертілося у голові: вихор наростав – збудження, збентеження.

Бабуся? У неї? Справді впасти й не встати. День сюрпризів?

Бабуся зайшла до квартири разом із валізкою. «Що там у неї, – подумала Олеся, – в моєї бабусі-агусі, сміх та й годі, певно, авантюристка якась – ні, на циганку не схожа». Дарма, удвох із мамою справляється, чого ж боятися, не ніч, ранок, можна буде закричати, ха-ха, зараз ця бабусенція дістане з кишені старого пальта пістолета... І пух-пух...

– Добрий день у вашій хаті, – сказала прийшла жінка.

– То Ліда? Я зараз, Лідо, – озвалася з ванни мама.

– То не Ліда, – сказала Олеся, – то бабуся.

– Що? Яка бабуся?

«Агуся, – ледве не відповіла Олеся. – На двох ногах карапуся».

Подальші події вона пригадує на диво чітко й водночас мовби як сон. Сон, що прилетів на крилах, на невидимих крилах, невидимий сон. Хіба сон буває невидимий, думає тепер Олеся, він собі є або його немає, сниться чи не сниться, але той сон-дійство таки прилетів і снівся посеред ранку і був й туманним, і чітким. Тисячі звуків проникали разом з ним із вулиці й склалися у мозаїку, яка розсипалася й знову складалася. І всередині мозаїки – те, що було з ними. З нею самою, Олесею, мамою, й цією жінкою, котра назвалася бабусею, її бабусею, а отже, мамою мами Віти.

Ось мама, викупана, свіжа й пахуча, зодягнута в халат, заходить... Заходить, дивиться на прийшлу жінку і...

Олесі раптом здалося, що мама от-от упаде. Заточується, це точно. Шукає опори. Обпирається на стінку.

– Мамо! – скрикнула вона.

– Нічого, нічого, – сказала мама – і до чужої жінки: – Ну здрастуй. Дякую, що приїхала.

– Хіба я могла не приїхати після твого дзвінка?

Жінка-бабуся проказує це глухо. Стоять з мамою навпроти одна одної. Наче незнайомі.

«Скільки ж їй років?» – думає Олеся.

На вигляд не більше шістдесяти. Середнього зросту, ні, трохи вище середнього, худорлява, волосся майже все сиве, але на обличчі зморшок не багато. Мабуть, таки років шістдесят. Ну, може, трохи більше, потім проясниться, хоча навіщо?

– Якого дзвінка, мамо? – збентежено вигукнула Олеся, перериваючи оглядини чужої, ну геть чужої жінки.

Щось тенькнуло у неї в грудях. Потім у голові. Наче дзвоник – далекий, ледь чутний. Ні, обірвалася струна, наче там, десь за стінкою, а вона почула. Далі струна жалібно й коротко заплакала. Ледь-ледь сплакнула. Схлипнула.

– Довгого, довгого дзвінка, – сказала бабуса.

Бабуса? Просто бабуса, без «агусі»...

«Кіно і німці», – подумала Олеся.

Їй вже не тенькало, а замлоїло у грудях. Раптово, ні з того ні з сього. Захотілося присісти. Навіть на підлогу.

– Ходімо до кімнати, там про все й поговоримо.

Мама вимовила це й повела рукою. Мовби запрошувала їх обох. Так запрошують гостей до кабінету, на прийом, нараду, на що там іще... Мама наче віддалялася од їх обох. Ставала офіційно-суворою, зі стиснутими губами. Але чому?

Чому – Олеся довідалася через якийсь десяток хвилин.

Спочатку мама першою опустилася у крісло, жестом запросила доньку і... І свою маму?

– Роздягніться, – сказала до старшої жінки Олеся, в якій стала наростати роздратованість проти їх обох.

– Справді, роздягнися. Я щось сьогодні не надто ввічлива, – мама не приховувала іронії, а тоді до Олесі: – Візьми в бабусі пальто.

Пальто було старе й потерте біля коміра. Хоча колись, напевно, дороге. Олеся визначила: не синтетика. Колір сірий, з ледь помітним переливом, який мовби кудись утікав.

Жінка в сірому пальто. Здається, так називався фільм – італійський чи американський. А може, й російський. А може, й не називався. Вона щось переплутала. Ні, фільм таки був, була у кімнаті, в їхній квартирі, й бабуса. Олеся несла її пальто й повісила на вішак біля вхідних дверей. У неї чомусь задрожали руки. Од хвилювання чи од радості, що приїхала бабуса?

Бабуса сказала, коли Олеся вернулася до кімнати:

– Напевне, слід спочатку познайомитися. – І вже тільки до Олесі: – Як звати твою маму, ми обое знаємо. Як звати тебе, я дізналася недавно. Мене звати Даздраперма Романівна Снігурець.

– Даздра... Це справді ім'я?

Олеся не знала, що робити – вірити чи сміятися. Ранок сюрпризів.

– Ім'я, ім'я, – сказала мама Віта.

– Але чие? Ви...

Вона хотіла спитати – ви українка? Чи іноземка?

– Бачиш, доню, твоя бабуса з того часу, коли дітям давали чудернацькі імена, – пояснила мама. – Хлопчиків називали Кімами або Віленами, що скорочено означало – Комуністичний інтернаціонал молоді чи Володимир Ілліч Ленін.

– Були ще Маркси й Енгельси, – озвалася бабуса. – А дівчат називали Тракторинами, Електринами та Інтернами. Ще Сталінами. А мене назвали Даздраперма, що скорочено означає російською – «Да здравствует первое мая».

«Дурня якась», – ледве не вимовила Олеся.

– Такий був час, – приречено зітхнула бабуса, а може, то Олесі так здалося.

– Я десь читала, що перед війною тільки в Києві було кілька сотень Даздраперм, – додала мама. – Але всі вони потім, після війни, поміняли свої імена. Тільки твоя бабуса одна лишилася Даздрапермою.

– Імена даються раз у житті, – бабуса вимовила це суворо, ледь розтискаючи губи. – Мені судилося бути Даздрапермою, я нею і помру. Імена не вибирають, як і місце народження.

– Авжеж. – Мама Віта ледь усміхнулася.

– Чого ж я... я не знала про бабусю? Ви якісь... – Олеся зловила ротом повітря.

– У нас про таких казали: обое – рябое... – відповіла бабуса.

Тут Олеся подумала, що мама схожа на її неочікувану бабусю. Ні, швидше схожа вона, Олеся, внучка. Ніс, лоб, очі... Теж сірі й виразні.

– Відчуваю, що варто спочатку дещо пояснити, – сказала мама.

Олеся потім, лишившись на самоті, не раз і не два заплющувала очі й затуляла вуха, аби прогнати видиво, яке поставало під впливом почутого, аби зникли неймовірні звуки, які склалися в речення, а речення – в історію, якої досі не знала. Бо... Бо навіщо їй знати те все? А проте, вона вже знала, хоч розповідь поставала по-новому, і з тим самим змістом, ще і ще.

Олеся кликала тоді на допомогу інші звуки – знайомих пісень, голосів співаків, котрі співали. Проте вони швидко зникали. Не витримували, як не могла витримати й сама Олеся.

Мама перервала її напівмарення:

– Я маю тобі пояснити, чому приїхала бабуса.

– Чому ти нарешті дала про себе знати, – суворо, надто суворо, аж в Олесі мурашки побігли по тілу, сказала бабуса з чудернацьким ім'ям. – Якби не ця біда...

– Біда? Яка біда? – Олеся аж зойкнула. – Мамо, що трапилося?

– Я тобі зараз поясню, – сказала мама.

Олесі стало страшно. Вона не хотіла чути ні про яку біду. Хтось помер? Але хто? Досі мама казала, що вона, мама, дитбудинківська, а тато Олесі,

з яким у неї було кохання ще з дитбудинку, військовий, загинув в Афганістані, навіть тіло не змогли привезти на батьківщину. Тоді хто? Яка біда? Може, в мами були (чи є?) брати й сестри й котрийсь помер?

«Нарешті дала про себе знати», – почула Олеся начеб відлуння голосу цієї жінки.

Отже, повідомила мама?

Але про яку біду?

Олесі стало ще страшніше.

І, проганяючи цей страх, відігнала можливість впустити біду до своєї свідомості, виструнчено сіла на диван, промовила:

– Може, спочатку ви мені скажете, чому я досі не знала, що в мене є бабуса? Мамо!..

Мама Віта зітхнула. Пойорзала в кріслі. Видно було, як їй важко. Не тільки почати говорити, а взагалі щось сказати.

– Я винна, – сказала вона. – Дурна, вперта гордячка, яка вдалася в тебе, мамо.

– Атож, – сказала бабуса. – Я була колись теж така категорична. Але... прости, що я тоді, що я прогнала... що сказала таке...

– І ти прости, мамо, – сказала мама Віталія. – Ти й не проганяла...

– Перестаньте, – гукнула-зойкнула Олеся. – Не хочете, то не кажіть. Ви ж... Ви самі не знаєте, що тепер кажете!

– Тепер... А тоді...

Мама... У мами вперше був чужий погляд. Наче не її. Незнайомі жінки, яку щойно Олеся побачила.

І геть зволожені очі. Й дивна затятість у них. Не каяття, а саме затятість. Теж чужа.

Олеся подумала: «Нащо це звалилося на мою голову? Мою бідну голову...»

Ледь не сказала: та йдіть ви обое зі своїми таємницями, впертістю, затятістю, з геть усім... Тільки...

Тато знайшовся? Вона ледь не зойкнула. Авжеж, читала, що бували й по п'ять, і по десять літ в полоні тих, душманів... Але чому тоді мама першою написала чи подзвонила бабусі? Ні, вона має дізнатися... Таємниця десь глибше, далі...

– Розповідайте, чуєте, розповідайте, – наказала Олеся. – Що між вами сталося?

Вона тоді дізналася.

Мама закінчила школу й поступила в медінститут. А до того, ще школяркою, повертаючись одного разу з навчання, зустріла на пустирі за їхньою багатоповерхівкою його. Хлопця з сусіднього будинку, старшого на десять років. Той хлопець, Едик, мав недобру славу.

Мама Віта:

– Я його любила. Кохала. Ти хоч тепер здатна це зрозуміти?

Бабуся Даздраперма:

– Ти писала йому, відколи він сів за пограбування квартири шановного київського професора. З тринадцяти років писала. З тринадцяти.

Мама Віта:

– Майже з чотирнадцяти. Джульетті теж було стільки. А може, й менше.

Бабуся Даздраперма:

– Але Ромео не був бандитом. Не грабував. Коли він повернувся, тобі вже було вісімнадцять.

Мама:

– Ти й досі не віриш у любов. Не ту, абстрактну. А до конкретної людини. У кохання.

Бабуся Даздраперма:

– Вірю. Але коли через чотири місяці він пішов знову на грабунок, на розбійний напад, покалічив людину, а потім вдруге сів...

Олеся дізналася: мама, її мама, вирушила за Едиком, тобто поїхала в те волинське селище, де знаходилася колонія, в яку відправили Едика, коли він здійснив новий злочин, кинула медінститут і влаштувалася прибиральницею, а вже потім санітаркою в тамтешньому «дурдомі», далі у медчастині при колонії. Потім закінчила медучилище й стала медсестрою. А що Едик, як кримінальний авторитет, мав привілеї, то регулярно зустрічався з мамою Вітою. Майбутньою мамою Вітою. Ця любов тривала десять років, доки Едик сидів.

Бабуся Даздраперма:

– І чим закінчилося? Наскільки мені відомо, після звільнення він навіть не зайшов попрощатися з тобою.

Мама Віта:

– Ти була добре поінформована.

Бабуся:

– Він сам розповідав про це сину нашої сусідки, коли вернувся до Києва.

– Отже, ти знала, де я знаходилася всі ці роки, – констатувала мама Віта.

– Так, – сказала бабуся. – Я знала, що ти живеш при тій колонії. Ти вмерла для мене.

– Мамо! – зойк мами Віти. – Давай не будемо. Поговоримо про те, заради чого ти приїхала.

– Зачекайте, – сказала Олеся. – То мій батько, цей Едик, не афганець, а кримінальний злочинець...

Вона відчула, як невидимий обруч стискає їй скроні.

– Ні, – відповіла мама Віта. – У нас з Едуардом не було дітей. Могли бути, але він не захотів. А потім і я... Твій батько – зовсім інший чоловік.

– Ця політінформація дівчинці була зовсім не потрібна, – суворо сказала бабуся. – Вибач, Олесю, двох дурних бабів.

– Ти маєш рацію, – погодилася мама. – Але вона сама захотіла дізнатися правду. Мусили ж ми пояснити Олесі, чому всі ці роки були такими ідіотками. Якби ти знала... Якби ти знала...

Вона раптом заплакала. Плакала все ревніше й голосніше. Здригалася од плачу, вся тряслася. Бабуся Даздраперма підвелася, стала гладити доньку по голові.

– Олесю... – Мама повернулася до дочки. – Ми... ми далі граємо свою гру... – Мама Віта хлипала. – Не так було. Не так. Коли він... Едуард... вернувся до Києва... мама... твоя бабуся... приїхала за мною... А доти вона знала, де я. Ми листувалися. І вона приїхала.

– То була не я, – сказала бабуся.

«А що було далі? – подумала Олеся. – І яка ще гра тепер? Про що вони?»

2

Вітине дитинство пливло, посміхалося, цвіло – легке, світле, радісне, приємне, наче сонечко, яке цілувало її кожен ранок у щічку, іноді раніше за маму, іноді пізніше, але мусили поцілувати обое – сонце і мама. Мама сама вдалася схожою на сонце – ледь-ледь, помітиш, лише добре подивившись, поцяткована ластовинням, до того ж завжди привітна. Вона посміхалася, ніколи не кричала на донечку, турбувалася, аби її маленьке чадо і велика, величезна радість була доглянута, здоровенька, вчасно нагодована. Коли, не дай боже, Віточка хворіла, мама знала, що робити, адже працювала медсестрою в дитячій поліклініці. До того ж серед численних девізів маминого життя чи не найулюбленішим був: «Не панікувати!»

Пізніше, коли Віта підросте, від маминої подруги дізнається, що мама спеціально перевелася зі звичайної, «дорослої», поліклініки в дитячу, аби набути більше знань, як рятувати дочку від тої чи іншої хвороби – од простих застуд та інфекцій до коклюшу, кору, віспи, на які хворіли діти.

Оскільки зарплата в медсестри була невелика, мама підрядилася дітям заможних батьків, котрі не хотіли вести чи везти своїх малюків на процедури, робити вдома уколи, правильно накладати компреси, а старшим – баночки. Вона сама виготовляла ліки на травах, які продавала за помірну ціну. До всього найнялася прибиральницею на півставки. Словом, крутилася як білка в колесі, за словами маминої подруги, і все заради тебе, Віточко.

Коли ж Віті виповнилося десять років, мама Даза, як скорочено називала її та ж подруга, рішуче сказала:

– Ти ростеш, Вітусю. Незабаром станеш підлітком. А там і справжньою дівчиною-красунею. У тебе повинна бути своя кімната. Зі своїм життям і маленькими таємницями.

Оскільки для медсестри більшої квартири не передбачалося, вона виміняла однокімнатну майже в самісінькому центрі Києва на двокімнатну в новому мікрорайоні, який тільки-тільки починав розбудовуватися.

Та ж мамина подруга скаже те, що Віта вже й сама підозрювала: мама Даза мала, як для медсестри, потужний інтелект, гарні смаки – і до літератури, і до музики, і до живопису. Стати чимось більшим, скажімо лікарем (а для цього треба було закінчити медінститут), завадила наявність доньки. Її, Віти.

І Віта відчувала вдячність за цю жертву. Та водночас докір самій собі, що вона мовби стала на маминому шляху. Пізніше, вже дорослішою, вона зрозуміє, що докори її сумління виростають із надто правильного зразково-ідеалістичного виховання, яке йшло від мами.

Мама... Мама Даза... Вона нічого не нав'язувала доньці, принаймні грубо, але тактовно й наполегливо формувала її смаки. І виразним жестом, докірливою інтонацією, ненав'язливою, мовби між іншим, бесідою-лекцією, чому треба чинити чи казати так, а не інакше, давала зрозуміти, що донька чинить не так, відчувати докір того ж сумління за нетакий вчинок. Пізніше Віта скаже собі: докорів було багато. Надто багато.

До головного маминого лозунгу «Не панікувати!» тулилися, мовби шикувалися в струнку шеренгу, й інші: «Усе в житті має свої закони і правила», «Гарний смак робить людину духовно багатю», «Роби тільки добрі вчинки», «Перш ніж щось вчинити, подумай», «Не роби прикрощів нікому», «Найбільше покарання – твоє сумління». Якось Олесі після чергового делікатного морального уроку здалося, що ці слова складаються у дивну навіть не мозаїку, а просто мішанину й вигукують самі себе, утворюючи геть абсурдні речення. Вона засоромилася, а потім почала переставляти ті слова по-своєму. Виходило щось таке: «Усе в житті робить людину духовно багатю», «Закони і правила – тільки добрі вчинки», «Подумай і не роби», «Найбільше покарання – гарний смак», «Роби твоє сумління». І найабсурдніше: «Прикрощі – твоє сумління». Але чогось саме воно прив'язалося, наче реп'ях.

Можливо, її підсвідомий бунт проти надто великої правильності й моральності мами так би й лишився бунтом у підсвідомості, адже мама нічого поганого дочці не бажала, не тисла, не кричала. Світ отримав би ще одну правильну і високоморальну, ну, трішки-трішки занудну людину. Навіть у школі вона дедалі частіше повторювала мамині слова. Оцінювала інших за маминими критеріями. Усе було б інакше... Добре... Якби...

Якби Олеся не зустріла Едика.

Цей хлопець був не тільки неформальним лідером ровесників, а й грозою мікрорайону, де вони поселилися. Мав недобру славу хулігана і розбишаки, правда, безжалісного, проте справедливого. Він уособлював світ, для Віти (як і мами Дази) чужий і незрозумілий. До них доходили якісь чутки про бійки, розборки, ба, крадіжки, ночами іноді чулися жакливі крики, що долинали з пустирища за їхнім п'ятиповерховим будинком.

Це був інший світ, знаний звіддалік, наче легке, хоч і небезпечне марево.

Світ, який вони воліли не знати й засуджували.

Світ виріс перед Вітою на стежці, якою вона ризикнула вертатися зі школи через те ж пустирище.

Виріс наче з нікуди, постав перед Вітою – високий, широкоплечий, в чорних штанах і картатій сорочці. Вітині очі, підняті з трепетом, вперлися у чуже чорне волосся на грудях, яке виднілося з надто розстібнутої сорочки.

– Утю-тю, яка гарнющінька школярочка.

Він торкнувся пальцями Вітиного підборіддя. Ледь-ледь, але вона здригнулася.

Віта намагалася дивитися сміливо, але відчула, як тепер задрижало все її тіло.

– Твоя мати – медсестра?

Несподіване запитання чомусь забило подих. Виходить, правда, що він, цей безжальний хуліган, геть про всіх все знає.

– Т-так, – видихнула Віта.

– Відмінниця?

Іронія аж сочилася з його напівбасовитого голосу з хрипінкою.

– Це погано? – Віта відважилася сказати майже з викликом.

– Чого ж? Будеш, видно, красулькою. Красулька і відмінниця – хо!

Він узяв Віту за плечі кінчиками пальців. Самими кінчиками, та вона відчула силу його пальців.

– Знаєш, хто я?

Спитав так само напівіронічно. Весело. Певно, насолоджуючись її страхом. Але щось було ще у його інтонації, щось було...

– Емір.

– Ха, і малявки знають мою кликуху.

Він, видно, був потішений.

І тут несподівано крутнув дівчину довкола осі одними пальцями, наче дзигу. Вона заточилася і ледь не закричала. Ні, таки скрикнула. Побачила, як разом з нею крутиться небо і хмаринка на ньому.

– Ну, йди, зубри.

Віта пішла, переставляючи неслухняні ноги й проганяючи бажання побігти. Побігти, втекти. Втекти у свій світ. Той, де була мама, однокласники, з якими вона півгодини тому попрощалася. Світ чистий і безпечний.

І все ж вона несподівано для самої себе спинилася. Спинилася і оглянулася. Чоловік на стежці, гроза мікрорайону, а може, й більшої території, Емір (від Едика?) стояв і дивився їй услід. Услід дівчинці-відмінниці. Віта... Віта раптом підняла руку і... І помахала Емірові цією тремтячою рукою.

Їй тоді йшов чотирнадцятий рік. Було майже чотирнадцять. Джульєтта... Але про Джульєтту Віта ще не чула. Про те, що він старший на десять років, Віта дізнається пізніше.

Він просто для неї був дорослим. Як багато хто. Дорослим, небезпечним і...

Щось наче продзеленчало в повітрі, на пустирі, де незабаром виростуть нові будинки.

Віта віднині ходитиме пустирищем до школи й зі школи щодня. Перемагатиме страх. Майне думка, що вона може зустріти не тільки Еміра. Вона прожене її.

Його зустріне ще лише один раз. Тепер вчотирьох. Еміра і ще трьох. Таких же, як і він, дужих і нахабних. Правда, двоє з них були явно молодші, років по шістнадцять-сімнадцять. Вони йтимуть, і Віта спиниться, але не уступить стежку.

- О, знайома відмінниця, - скаже Емір.

- Сушилка-зубрилка!

Молодші реготнуть, і один мовби ненароком зачепить своєю ножиською її ніжку. Віта впаде, і тоді... Тоді Емір вдарить цього нахабу під дих.

- Ти що, Емір? - почує Віта.

- Вибачишся і почистиш їй плаття, - накаже Емір.

- Що?

- Те, що чуеш. Її мама врятувала мого племяшку.

- Та звідки я знав...

Племяшку? Племінницю? У нього не тільки є племінниця... У цього чоловіка проросла вдячність? Хоча він міг знати, чому б ні, раз про всіх знав, і про те, що її мати медсестра...

- Я сама почищу, - сказала Віта.

- Ну, як хочеш, - Емір сплюнув і пішов, насвистуючи.

А за ним рушила і вся компанія.

Йшли безтурботні, певні в собі.

Зграя.

Хижа, загрозлива.

Віта стояла, за плечима чувся сміх, він віддалявся і віддалявся. Сміх даленів, і начеб даленіла вона сама. Друга Віта йшла з тими хлопцями. Перша Віта (головна!) стояла, не в силі зрушити з місця.

- Як це огидно, - сказала вона зрештою маминим голосом і наказала, наказала другій Віті вернутися.

Провела долонею по шкільній формі. Майже чисто. Тільки коліно брудне. Послинила палець і потерла ним вимазане коліно. Подумала, що не хочеться йти додому. Чомусь уперше не хочеться. Що завтра піде, от піде й подякує

цьому Еміру-шміру за заступництво. У той магазин, овочевий чи що, де він нібито працює вантажником. Емір-вантажник? Ха! Раптом їй захотілося танцювати. І Віта закружляла на стежці посеред пустиря, де вже відчутно пахло осінню й хрустіли під ногами сухі стебла. Відчула дивний, аж п'яний запах трави. Здається, її звуть полином.

Спалахнула, як блискавка, згадка. Прочитане. Про бранця, який забув батьківщину, а йому привезли (принесли?) гілочку полину... І він згадав...

А що мала згадати вона, Віта?

Дівчина, котра танцювала посеред пустирища, яку обдував осінній вітер. Схожа на дзигу й на стебло, якщо... Якщо хтось би з тих, які пішли геть, озирнувся... Хоча б Емір...

Коли вона спинилася, то спинило свій танець і небо, боляче гупнувся об ногу портфелік, який кружляв разом з нею. Віті раптом стало соромно за ці кілька хвилин безглуздої радості. Так, радості невідомо від чого. Запаморочення, що обсіло душу, не знати чого закрутило голову й пустило в танець.

– Я нікуди не піду, – сказала Віта. – Ні в який магазин. Мені треба вчитися.

Вона дала собі слово, що ніколи більше не ходитиме цією стежкою.

Пустир не для неї, як і безглузді вчинки.

Вона ходила до школи вулицею, хай шлях той був дальшим, ніж через пустир. Старанно уникала місця, де могла зустріти злого верховоду (саме так назвала Едика-Еміра), гнала думки, що хоче, таки хоче зустріти. Двічі – восени і взимку – бачила його звіддалік, раз самого (йшов неквапливо, як справжній господар життя), раз у компанії. Щось говорив і сміявся, за ним реготали й кореші.

А за тиждень чи два до Нового року вона дізналася, що Едика разом з іще двома його поплічниками затримано після грабунку ними професорської квартири.

«От і все», – подумала при цій звістці Віта.

«А що все?» – була наступна думка. Грабіжників судили, показовий процес відбувся у клубі їхнього мікрорайону, й Віта всі чотири дні, коли йшов суд, проганяла думку прийти, побачити, послухати. Ба, найбільшим її бажанням було таке: просто прийти і подивитися. Прийти й подивитися. Подивитися на нього. Сісти десь у куточку й подивитися. Подумала: чи школярів пускають до залу суду? І як він веде себе – нахабно, виклично чи визнає вину? Адже він винен, це злочин – грабувати, тим більше квартиру професора.

Злочинець не міг викликати інтересу у радянської школярки, без п'яти хвилин комсомолки. Це було ганебно і теж злочинно. Вона не злочинниця, вона...

Майнула думка: може, розповісти про все це мамі? Адже досі ділилася з мамою всіма своїми таємницями – шкільними й поза школою, розповідала про почуте, прочитане, просила поради, з ким дружити, а з ким ні. Більше того, розповідати мамі про все, що траплялося у її житті, стало внутрішньою потребою. Едик-Емір став першою таємницею, прихованою від мами. У ці осінні місяці Віта зробилася на диво балакучою. З мамою говорила, говорила, говорила геть про все, як тільки випадала нагода: про

щойно прочитану книжку, розмову з однокласницею, про побачену на вулиці сценку... Вона ластилася до мами й боялася ненароком проговоритися. Таємниця, Едик були її докором сумління.

Докором, якого вона після суду позбавилася, викинула з голови, як непотріб, що засмічував пам'ять. Вона стала такою, як і була. Дрібна пригода минула.

Улітку неподалік їхнього будинку Віту перестріла невродлива вуграста дівчина. Старша з вигляду на пару років.

– Тебе звати Вітою?

– Так.

– Едик просив тобі передати.

Вона ткнула в руку Віті папірець і швидко пішла. Мовби втікала.

Едик? Звідки? Він же в тюрмі.

«Звідти», – сказав хтось Віті, котра тремтячими пальцями розгортала папірець – піваркуша шкільного зошита в клітинку. Там було два коротких рядки. Вона прочитала виведене, написане нерівними, до кінця не доведеними буквами: «Мала, напиши мені. Едик».

Далі стояло місто, дві такі ж нерівні літери «П/я» і чотиризначне число. І його ім'я та прізвище: «Грищенку Едуарду Миколайовичу».

Віта довго стояла посеред міста. Гучного, наповненого рухом і голосами великого міста. Вона думала про те, треба написати чи ні.

Писати? Їй?

Чому вона повинна писати?

Цей чоловік значно старший і злочинець. Вона лиш дівчинка і школярка. Вона з іншого світу – доброго й правильного. Вона...

«Але він, він хоче, щоб ти написала», – сказав хтось.

Віта оглянулася. Людям, що йшли в один і другий бік людною київською вулицею, було байдуже до неї. До звичайної дівчинки, школярки, яка невідомо чого спинилася. Невідомо чого оглянулася – раз і вдруге. І втретє. Деякі з перехожих теж оглядалися, інші здивовано дивилися, оминаючи. Її, Віту. Вітусю. Вітульку...

«Я боюся», – раптом подумала Віта.

Боїться чого? Чоловіка, який написав коротку записку? Але ж він далеко, у в'язниці, справедливо покараний.

Віта мусила признатися собі: так, його? Але вона не тільки боялася. Щось більше за страх жило вже в ній. Жило й ворушилося, от яка біда.

І все ж вона його переборола.

Пе-ре-бо-ро-ла!

Вона зовсім не боїться. Жодного злочинця, грабіжника і хто він іще... Жодного. Вони огидні, чужі. Противні. І ще... Вона радянська піонерка.

Гарна, розумна дівчинка, донька розумної мами. Чемна. Зі своїм життям, у яке брутально вторгаються.

«Я не буду відповідати. – сказала собі Віта. – Не писатиму, от і все. Він забуде про мене».

Їй стало легше на душі. Чомусь страшенно захотілося морозива. Його продають он там за рогом, на вулиці, що перетинає ту, якою вона йде. Віта пішла за морозивом. Вирішила, що розповість про все мамі.

Морозива в кіоску не виявилось.

– Зачекай, зараз мають підвезти, – сказала тітка-продавчиня.

Віта не стала чекати. Подумала чогось, що морозиво буде зовсім не холодним і стікатиме по пальцях. Так уже раз було. Навіщо чекати? Вона піде додому, до мами. Мами Дазі. І все розповість, і мама дасть гарну, розумну пораду.

Мамі вона не розповіла.

А через місяць майже на тому самому місці сестра Едика, котра дивилася на неї вже... вже не так приязно, як попередній раз, вручила, мовчки вручила ще один папірець. Віта розгорнула його і прочитала: «Мала, чому не пишеш? Не грайся з дядьком Едиком».

Віта здригнулася. І знову, як і тоді, на пустирі, оглянулася. Сестра Едика стояла трохи збоку і дивилася примружено й пронизливо. Дуже пронизливо. Потім повернулася і пішла.

«Що ж робити? – подумала Віта. – Може, заявити у міліцію?»

І вже знала, що не заявить.

3

– Твоя мама поїхала до Києва, а потім за нею приїхав ще один негідник, – сказала бабуся Даздраперма.

– У тебе всі негідники, – мама.

– Ні... Але... Давай не будемо навантажувати дівчинку цими спогадами...

– Добре.

Ось такий діалог. А далі... Далі Олеся дізналася, що мама сама викликала бабусю. Що бабуся поживе в них, доки мама буде в лікарні.

– В лікарні? Чому в лікарні?

– Я захворіла, тільки й усього, – сказала мама.

Вона вимовила це тихо, буденно, якимось майже зневажливо – ат, нічого серйозного, важливого, що там турбуватися... Олеся хотіла б у це вірити, але вона прожила з мамою майже п'ятнадцять років. Вона добре знала маму – як саму себе. Майже як саму себе. Мама була частиною її «я», як Олеся

була частиною мами. Принаймні, так вона вважала. Досі, до цих пір, до цієї хвилини.

- І... і... і... чим же ти захворіла?

Олеся сказала і почала гикати. Гикати часто-часто й ганебно. Геть напала гикавка, вдруге чи втретє у її житті.

- Олеся, що з тобою?

Мама скрикнула. Бабуся сказала, що треба дати напитися води, ліпше підсолоджені. Пити маленькими ковтками.

Мама принесла води. Олеся ковтнула й ледь не задихнулася. Бабуся й мама дуетом зойкнули, та гикання вже припинилося. Тут Олесі стало зимно, бо вона зрозуміла, що сталось щось незвичне, страшно, інакше б мама не викликала бабусю, ту бабусю, про існування котрої до сьогодні вона навіть не підозрювала.

«Мене хочуть обдурити?» - з жахом подумала Олеся й спитала:

- Яка в тебе хвороба, мамо?

- Пов'язано з легенями, - сказала мама.

- З... З легенями? У тебе - туберкульоз?

- Ні. - Мама повагалася: може, вирішувала, казати чи ні. - У мене... Ну, одним словом, треба пройти обстеження, ну, деякі процедури в лікарні... В онкодиспансері...

- Мамо! У тебе... у тебе рак?

Олеся закричала. Крик її мав би рознести кімнату, всю маленьку однокімнатну квартиру.

А наступної миті розпач - миттєвий, страшний - змінився соромом. Як вона могла кричати?

- Рак виліковний, Олеся, - сказала бабуся. - Уже виліковний. Якщо його вчасно виявити. Якщо...

- Так, звичайно. Бабуся каже правду. Ну, побудете вдвох... Ваша зустріч мала колись статися... Я прошу в тебе, донечко, пробачення... І в мами...

- Ми вже пробачили, - сказала бабуся Даздраперма. - Я пробачила. І Олеся, гадаю, теж... Правда ж, Олеся?

- Я... пробачила...

Олеся вимовила це й відчула, що мусила вимовити. Мусила сказати. Але чи пробачила насправді, вона не знала. Не могла збагнути й відчути. Та й чи треба пробачати й за що? За те, що не знала бабусі? Але вона звикла до свого життя, до свого світу, де бабусі не існувало, де мама була сиротою, а тато загинув на афганській війні, коли донька була зовсім-зовсім маленькою. Такою була їхня доля. Їхня з мамою. А тут раптом виявилось, що життя й доля були несправжні. Що справжні життя й долю мама навіщо приховала. Добра, лагідна мама, котра вчила, як жити, як бути чесною у ставленні до себе, до інших, до життя в цілому, раптом виявилася брехухою. Звичайнісінькою брехухою, обманщицею, що не міняло суті справи. Не мі-ня-ло.

«Я сплю, – подумала Олеся. – Сплю і незабаром, дуже скоро, прокинуся, бо вже ранок...»

Авжеж, вона прокинеться. Вони прокинуться і підуть на ринок закупити продуктів на вихідні й наступний тиждень, а перед тим на ринку, Старому базарі, пошукають босоніжки на літо для неї, Олесі, й поясок та блузку для мами. Мама ще казала... Ще казала про плащик для Олесі... Авжеж, варто було б придбати, обновити й плащика. Чому б і ні, хоча грошей не вистачало, як завжди, не вистачало. От Олеся виросте, й тоді мама поїде в Італію або Іспанію на заробітки, люди з їхнього міста вже ідуть, мама зітхає, чому вона не молодша, професія в неї хороша, якраз могла б доглядати старих італійців, кваліфіковано, як і належить медсестрі.

Тепер мама нікуди не поїде.

Не поїде, бо хвора, та й раніше не поїхала б, Олеся не відпустила б, хіба вдвох, коли вона закінчить школу. Але мама заперечує: Олесі треба насамперед думати про виш, про освіту, про вищу освіту, про... Про майбутнє! Яке без грошей можна здобути, вибороти тільки знаннями. Міцними.

На щастя, мама перериває потік думок і згадок, мама пробуджує, стирає напівсон у сні, продовження якого бажала Олеся. Мама нагадує про реальність. Каже, що вони зараз поснідають, поснідають втрюх, вперше поснідають втрюх, це ж урочиста мить, пробує посміхатися мама, зараз вона приготує сніданок. А бабуся може з дороги прийняти душ.

– Дякую, – каже бабуся. – Я вмилася у поїзді.

– Ти мала попередити, що приїдеш, ми б зустріли, ти ж чекала, мабуть, на вокзалі, – дорікнула мама. – Поїзд прибуває на початку сьомої...

– Якби я попередила, то навряд чи й приїхала б, – загадково сказала бабуся.

– Авжеж, мамо...

– А поїзд прибуває о пів на сьому.

– Так, мамо...

«Мама каже до мами, своєї мами, – думає Олеся. – І це таки сон... Бо... Бо сон, інакше й бути не може...»

У тому сні мама питає:

– Що з тобою, Олесю? Тобі погано? Ти спиш?

– Ні, – каже Олеся. – Ходімо снідати.

«У сні ж не снідають?» – каже собі.

Але її персональний сон триває. Нереальне марево, в якому роззявляє пащу їхній старий холодильник – слава богу, він не український, а латвійський, там вміють виготовляти холодильники, які довго служать таким, як вони. У сні з'являються шматок сиру, яйця, добуті з того древнього холодильника.

– Я дещо привезла, – каже бабуся.

Дещо теж сонне – ковбаса, баночка з маринованими помідорами, і баночка оливок, і цукерки, і печиво.

І буде сніданок з вином.

– Хай, я теж вип'ю востаннє з вами, – каже мама Віта й поправляється: – Тобто востаннє сьогодні перед лікарнею, бо ж там не можна буде пити спиртного.

Олеся вже пробувала вино, розбавлене водою, на великі свята – Новий рік, Різдво, Пасху, дні народження, маленький келишок. Манюній, на один-два ковтки. З мамою, в подруг. Там більше – три-чотири, п'ять ковтків. Але теж зовсім небагато. Ледь-ледь. Як і тепер. До того ж пили тільки добре вино – сухе, слабке.

Вино пестить язик – незвично, так ще не бувало. Наче пригортає язика до себе. Просить щось сказати.

І тут Олеся відчуває, ковтнувши, як вино каже: «Біда!»

Виразно, може, почули й мама з бабусею. Біда, інакше бабуса не приїхала б. І мама її не покликала б. Раптом Олеся думає, що до бабусі треба звикати. Звикати? Чому звикати? «А то не треба було пити й ковтка», – каже вино.

Олеся бере в пальці оливку. Здушує. Думає: «Мама двічі брехуха, вона хоче мене обдурити».

І розуміє, що сама вона хоче, щоб мама її дурила. Щоб усе, що сказала мама, було неправдою. А вино обдурює й ніякої біди немає. Є хвороба. Підозра на хворобу, а мама все одно б колись покликала бабусю...

Яке дивне у неї ім'я. І смішне. Даздраперма. Олеся не витримує й прискає.

– Що таке, Олесю? – мама.

– Оливка, – пояснила Олеся. – Я її не так ковтнула. То оливка...

Оливка, а бабуса Даздраперма. Виявляється, бувають і такі імена. Чи Тракторина було б ліпше? А може, Електрина... Ой...

4

Потім була прогулянка містом. До центру Луцька дісталися тролейбусом. Бабусі належало показувати місто, й вони показували.

– На місці цієї площі колись був міський сад, – мама зробила жест рукою, – сад простягався від собору, аж за театр. А тут, навпроти пам'ятника Лесі Українці, – арка, вхід до саду.

– Так, я пам'ятаю, як у далекому сні, – сказала бабуса. – Тоді тут справді був сад і росли великі дерева.

– Ви... Ти теж колись жила в Луцьку? – Олеся.

– Ні, приїжджала до Луцька на нараду медпрацівників, – пояснила бабуса. – У нас була екскурсія містом.

- Бабуся колись працювала на Волині, - пояснила мама, - в молодості.

- Після медучилища, за направленням, - зітхнула бабуся. - Колись, тобто якось, я тобі розповім про це...

Вона вмовкає. Подвійне слово «колись» танцює довкола Олесі й висіває ще одну загадку. Якщо бабуся колись, бозна-коли, працювала тут, у цих краях, то тут могла народитися і її, Олесина, мама. Не так, як вона знала. Не за версією мами. Маминою версією про те, що невідомо хто приніс її, маленьку, в дитбудинок, що вона, можливо, була донькою якоїсь прохачки з голодного сходу України, котра залишила дитину в Луцьку. Їхнє прізвище трохи дивне - Косик, але то, Олеся знає, по татові. Який був афганцем - чи тепер уже не був? А дівоче, мамине, теж не зовсім звичне - Снігурець. Отже, як у бабусі...

«Як усе просто, - думає Олеся. - Нарешті просто...»

Вона йде посеред двох найрідніших їй людей. Вона щось каже до них і вони до неї. Чи одна до одної. Та Олеся відчуває: тепер, коли багато що прояснилося після бабусиноного приїзду, насправді мало що змінилося, двоє найрідніших їй людей не стали ближчими одна одній. Вони йдуть насторожені й намагаються загасити цю настороженість розмовою.

А ця вулиця... А цей будинок... А ця кав'ярня... А тут, де тепер ювелірна крамниця, колись була ще одна кав'ярня, в якій збиралася луцька богема... А там далі будинок у псевдовізантійському стилі...

У них є ще таємниця, якої не знає Олеся... Чому мама, по якій приїхала бабуся, щоб забрати до Києва, знову сюди вернулася? І ще не одне «чому».

Олеся раптом відступила трохи назад, взяла маму й бабуся за руки - маму правою рукою, а бабуся лівою - й з'єднала їхні руки. Вона щасливо й трохи пустотливо всміхнулась до обох. І вони обое, але наче по команді, посміхнулися. Тільки усмішки вийшли вимученими, а коли Олеся опустила очі, то побачила, як дрижить мамина рука. У бабусиній. Як та рука вислизає. Прагне кудись утекти, а мама... Олеся підвела голову й побачила, що мама ледь-ледь стримує сльози. Саме так, бо намистинки сліз вже проступають назовні. Котяться, схожі на перлинки, по маминій щоці.

«Вони ось-ось перетворяться на скалочки скла», - недоречно подумала Олеся.

Хтось мовби підказав ці слова.

Гострий біль пронизав її тіло. Невже так болить серце? Неприязнь до цієї чужої жінки, що вторглася у їхнє життя, пронизала слідом за болем. Сказати - хай іде собі у свій Київ, вертається, вона побуде вдома сама, доки мама перебуватиме в лікарні?

«Я знаю страшну таємницю», - раптом подумала Олеся.

Вона прогнала цю думку.

- Мамо, - сказала мама Віта. - Я не раз йшла отам з тобою цією вулицею.

Олеся зрозуміла - йшла подумки. Їй раптом стало душно.

- Не треба, Вітусю... Ми йдемо зараз...

- Вітусю... Господи... Як давно...

Біля них спинилася якась молода жінка. Збентежена, більше того, злякана.

– Доброго дня, Віталіє Миколаївно... Вам погано?

– Ні-ні, то я так... Голова щось закрутилася... На мить... Уже пройшло.

Мама збентежена. І до Олесі й бабусі:

– Це Рита, моя колега по роботі. А це – моя мама і Олеся.

– Мама? Дуже приємно.

Олеся поглянула на вродливу, хоч трохи й загостроносу дівчину. Цікаво, чи мама їй теж казала, як і доньці, що вона сирота...

Ще кілька необов'язкових фраз – і вирушили далі. Вони втрюх ітимуть до Старого міста, роздивлятимуться церкви, кірху, костел Петра і Павла, доберуться до гордості їхнього міста – Луцького замку. Дивна річ – Олеся хотітиме, аби зустрівся хтось зі знайомих, саме її знайомих – однокласник чи однокласниця, а ще ліпше – цілий гурт. Хай навіть учителька, класна дама, котру вона не терпіла. Олеся б їх теж познайомила з бабусею, бо маму вони знали. Отак би представила, назвала її чудернацьке, вичурнене, ніби висока недоладна зачіска, ім'я. Насмішила б і здивувала. Ім'ям бабусі й наявності у неї бабусі. Щось би знайшла сказати, особливе.

Але нікого не зустріли й внутрішня Олесина істерика поступово згасла. Вона слухала маму, котра, виявляється, знала так багато про Старе місто. Того, що не знала вона, хіба те, що лишилося з давньої шкільної екскурсії. А з мамою все збиралися сюди навідатися.

Щедре сонце весняного дня золотило бані церков і шпиль кірхи, найвищий у Старому місті, увінчаний хрестом, що мовби тулив промені до себе.

Химерна думка прийшла до Олесі: вони з мамою чекали приїзду бабусі, аби провести цю екскурсію. Але екскурсія – то і втеча, розуміє Олеся. Від того, що насправді з мамою, від її запитань до цих двох найрідніших їй людей, до яких вона відчуває щось таке, непояснимо, наче любов перемішалася з ворожістю, образою за те, чого не знала досі, те, що в неї на душі, не можна загасити, прикрити жодними словами. Далекі століття танцюють довкола її біди, її болю. Так, його не загасити ніякими словами.

Вона подумки впала на коліна на бруківку, що веде до замку. Благання розповісти правду – про маму, її хворобу, про страшне, таке довге відчуження Віталії Косик і Даз... Даздраперми Снігурець. Мама теж, певно, носила колись це прізвище. Ага, носила, бачила у маминім свідоцтві про народження. Воно не пасує до кострубатого, огидного імені бабусі. І чому вона не фарбується, геть сива, а ще ж не така й стара. Може, запропонувати піти на Старий ринок, який галасливо тулиться до замку, й купити їй нове пальто взамін старого, потертого? Бабуся привезла їй старезне намисто з великими дерев'яними намистинами, нанизаними на товсту нитку. Навіщо?

Так думала Олеся, а над замком злітали птахи, соколи-боривітри, пригадала Олеся почуте на давній екскурсії.

– То соколи-боривітри, – випередила її мама.

– Красиво, – промовила бабуся. – І називаються гарно, і летять красиво.

Вони дивилися, як птахи кружляли над вежею. Потім там побували, у В'ізній вежі.

Олеся вдивлялася крізь бійниці у місто.

- Що, побачила татарів?

Голос у мами сумовито-веселий. З ноткою суму чи ноткою чогось такого, що звернуте не до Олесі, а до самої себе.

Місто ще несміливо вдягалось у зелені шати. І наче відбігало од замку.

- Авжеж, побачила, - сказала Олеся. - Зараз вони захоплять нас у полон.

- Вони не подужають замок, - мама. - Он які товсті стіни.

Бабуся мовчала. Мовчала й на стіні замку. Тільки, коли спустилися донизу, тихо:

- Добре тут у вас. Ніби час зупинився.

Унизу Олеся знову, задерши голову, побачила птахів, котрі підлітали до замку.

- Я б хотіла стати боривітром, - сказала Олеся.

- Станеш, - мама слабо посміхнулася. - У тебе летюча натура.

- Яка? - Олеся змахнула рукою, наче крилом, й раптом із замку, не там на горі, а тут, внизу, їй відкривається місто, над яким злітає.

І щось занило, затремтіло, стало розпилювати її всередині.

- Летюча, - повторила мама.

«Летюча-котюча», - подумала Олеся.

Мала б усміхнутися, та її усмішка вже продана - може, покупці давні в'язні, що сиділи он там у підземеллі, де була середньовічна в'язниця. А може, там сидить і вона сама? Прикута ланцюгом до сирійської стіни...

Наступної миті Олесі захотілося вирватися на волю. Захотілося нестерпно. Самій, одній.

Як блискавка (вдруге цього ранку - блискавка) і водночас виразна реальна картина постало те, що вона бачила зі стіни замку: місто, парк біля замку огинала вузька блискуча стрічка річки. Вона звивалася, мов загадкова змія, то виринала з-за дерев, то зникала, щоб знову зблиснути. Обповзала замок, місто, і... і Олесину душу.

Якоюсь миті там, на стіні, Олесі здалося - то вона сама.

Річка-змія, річка-Олеся.

Не тут, на стіні, поруч із жінками, що враз розрушили її світ, її затишок. Одну з них вона дуже любила, а другу мама покликала, бо... Бо хоче передати, наче річ, наче естафетну паличку - її, Олеся. Вона не потрібна мамі. Якщо мамі не потрібне життя, а отже, життя з Олесею, то...

Олеся прогнала думку, а тепер, внизу, думка наздогнала її, зробила в'язнем, котрий сидить там, у підземеллі, з якого не вирватися.

– Я зараз, ви мене почекайте, – вигукнула Олеся.

Побігла до воріт. Мчалася бруківкою. Куди? Втікала од ув'язнення, од замку, од марева, що переслідувало, відколи у їхній квартирі з'явилася ця жінка.

Ця жінка?

Бабуся?

Може, вона теж вигадана?

А її кличе річка. Її, Олеся.

Олеся пішла вулицею під стінами замку. Прочитала на табличці на стіні одноповерхового будинку: «вул. Плитниця». Вулиця називається Плитниця? Дивна назва. Дуже дивна. Див...

Вона вибігла, вискочила на іншу вулицю, яка огинала замок. Мабуть, ця вуличка виводить до річки. Пішла мимо одноповерхових будинків, що тулилися до вулиці з одного боку, й високої стіни, яка нависала (так здалося Олесі) справа. Мусила вийти до річки.

Вийти до річки, щоб лишитися з нею назавше.

5

– Тобі буде з нею нелегко, але добре, – сказала в замку мама Віталія.

– Нелегко, але добре?

– Так. Олеся – складна й вразлива натура, – пояснила Віталія. – Вона – це ми з тобою, зібрані в одній людині, котра не визнає обох наших характерів. Але своїм ще не вміє користуватися, а може, ніколи й не навчиться. Не натискай на неї. Вона ще сама не знає, чого хоче. Я боюся, що й ніколи не захоче чогось конкретного, вибираючи свою дорогу.

– Але ж вибирати доведеться, – сказала Даздраперма.

– Так. Тому й кажу – не натискай, як ти тисла на мене. Гаразд?

– Я ніколи на тебе не тисла, – сказала мама Даздраперма трохи ображено.

– Авжеж, ні. Тільки я відчувала цей тиск з усіх твоїх життєвих правил і всього правильного життя. Яке не стало моїм.

– А ти, на диво, не змінилася, Віто.

– Змінилася. Тільки тепер в Олесі бачу себе, тодішню. Я з Олеся – на рівних. Якщо по правді, мені нема чого її вчити. А ти будеш незмірно вища. Тому й кажу: не тисни.

– Я вже розучилася повчати. Ні прямо, ні опосередковано. Не було за ці роки кого повчати.

– Пробач. Шкода, що те, що, може, треба було сказати Олесі, заберу з собою.

– Не смій.

– Смію. Це від тебе. Я недавно зрозуміла. Гармонія світу в самій людині. Якщо вона відчуває чи, точніше, якщо здатна відчувати цю гармонію. А Олеся надто поетична натура. Поетична і вже здатна до самокопання, більшого, ніж було колись у нас із тобою. Полюби її такою, як вона є, якщо зможеш.

– Я постараюся.

– Я думаю, вона ще тільки підійшла до тієї межі, де відкриватиме й відкриватиме себе. – Віталія сказала це роздумливо й трохи начеб запитливо.

«Вона питає себе? Чи мене?» – подумала Даза.

Пригадала, як ще вчора вагалася, чи їхати їй. Хоча вирішила, що поїде, як тільки Віта зателефонувала. Як тільки сказала – у неї рак. Уже четвертого ступеня. Остання стадія. Ще без метастазів, але остання. Господи, навіщо... Де вони були всі ці роки – обое?..

– Допоможи їй у цьому, – сказала Віталія. – Ти мудріша й досвідченіша.

– Навряд. Але куди вона побігла? Хоч би з нею чого не сталося. Треба було нам продумати мій приїзд, мою появу.

– Гадаю, вона побігла до річки.

– До річки?

– Я бачила, як вона дивилася вдалину там, на стіні.

– Ой, божечку, тож ходімо, ходімо, – заметушилася Даздраперма.

– От і ти розгублена. І стривожена. Ходімо?

– Як іти до тої річки?

Дві жінки, котрі були поруч уперше за два десятки років, стали виходити з воріт Луцького замку.

До замку і міста з далечини підпливали хмари. Щось змінилося у повітрі погожого весняного дня. Посіяна старшою із жінок тривога росла в її душі.

«Ні, ні, після того, що сталося зі мною, з Олесею нічого не може статися, – подумала молодша із двох жінок. – Певно, до річки треба йти цією вулицею. А може, й не цією. Господи, як мало я знаю про це місто, про маму, про Олесю, а життя вже кінчається, втікає, а куди?»

Вона виходила із воріт замку, виходила з дому разом зі своєю однокласницею, котра була частиною її підлої змови, її обману. Щойно Люда щебетала: «Ой, Дазо Романівно, у нас Віті буде добре, дуже добре, там, у

селі, й свіже повітря, й свіже молоко, а як вміє готувати моя бабуся, ви не переживайте, не тривожтеся, то є всього два тижні, побачите, якою Віточка повернеться задоволеною, поправиться – не впізнаєте». За плечима у Віти наплічник, рюкзак – тільки почали входити у моду тоді, у шістдесяті, і мама їй купила, точніше дістала, дізнавшись, що донька хоче поїхати до однокласниці-подруги в село на відпочинок. Мама хотіла провести, але Людка сказала – не треба, вони ж поїдуть від їхнього дому машиною. Людчин батько, передовик виробництва, слюсар вищого розряду, винахідник-раціоналізатор, кілька місяців тому купив «запорожця»: його як передовика-раціоналізатора нагородили талоном на позачергове придбання «горбатого». Вони справді їхали в село проводити відпустку, а донька – канікули кудись туди, на Поділля, Вінниччину, звідки була Людчина мама, продавець крамниці «Сто дрібниць». Але їхали втриьох. У Віти був зовсім інший маршрут, інша, своя дорога.

Ледве завернули за ріг будинку, Людка противно захихотіла: «Як ми ловко все обставили, скажи...» Віта ледь не вдарила подругу. Точніше, не подругу, а зловмисницю. Учасницю підлої змови. Готова була вбити її й себе за цю змову, поїздку, обман мами. Так, якщо по правді, Людка не була подругою, набивалася швидше з меркантильних міркувань: у Віти-відмінниці списувало півкласу, а вічна трієчниця Людмила Воронюк була з тих, хто надзвичайно рідко готував домашні завдання вдома. Та й чи здатна вона була готувати їх?

Змова й народилася з Людчиної пропозиції: хоч поїхати в село на пару днів, а хоч і на цілий місяць?

Поїхати в село? Їздили з мамою до моря, в Карпати, вона сама їздила в табір. А в село? І раптом Вітина душа спочатку занила, а потім заспівала. Хтось наче звелів – аякже, поїхати! Треба і... Бо треба, бо вона...

– Звичайно, хочу, – сказала Віта.

– Ну й чудненько, – мало не підстрибнула Людка (чого б то?). Нахилилася до Вітиного вуха:

– Там є класні хлопці. Грубі селяки, але класні. Мама й папка побудуть тиждень, а тоді – свобода. Бабця глуха, як сухе столітнє дерево. До того ж я для неї особенна, городська.

Тієї миті Віта почала приручати птаха чорної підступності. Він з'явився звідкись, вилетів, може, з її чорного піднебіння. Ні, піднебіння у неї не чорне, вона не каже поганих слів, а в її голові живуть чорні, присипані сажею думки. Утім, думки теж не чорні, просто... Просто вони приховані, недобрі, ні, добрі, але начеб забруднені.

Віта обдурювала маму.

Уперше обдурювала.

Ні, не вперше.

Довго, вже три роки буде. У ній живе таємниця. Таємниця, до якої вона перекрила доступ мамі, її найріднішій людині, найріднішій мамі. Але хіба мама могла бути не рідною? Чи такою її робила Віта? Сама Віта! Та Віта, котрій мама вірила, яка була частиною мами.

Іноді виникали думки розповісти геть про все мамі. Побачити, як вона на це зреагує, її правильна мама. Накричить, засудить, заборонить? І раптом під час чергового бажання розповісти, відкритися Віта зрозуміла, що вона цього не зробить. Бо...

– Мамо, я тобі хочу щось сказати...

– Що, доню? Щось трапилося у школі? Ви йдете на екскурсію? Ні? У тебе якийсь дивний вигляд. Щось трапилося?

Пауза. Довга затяжна пауза.

Віта зважувала слова, які вона скаже. З чого почне. Головне почати. Терези хиталися, не могли врівноважитись. Так бувало на базарі, в крамниці. Вона бачила.

– Ти не хвора? Може, в тебе температура?

Мама поклала руку на доньчин лоб. Ще недавно вона казала ніжно – лобик. Лобик, ротик, носик. Вушко.

Мамина рука холодна і волога. Щойно вона прала. Її, Вітине, плаття. Мама каже правильно, по-українськи, – сукенка. Сукеночка. Мама не любить барвистих сукенок. Чому? Бо барвисті неправильні? Усе має бути в цьому світі гармонійним.

Віта стала негармонійною.

«Я не хочу, щоб померла таємниця», – подумала Віта.

– У мене виникла одна думка, – сказала вона й стала шукати слова. Були потрібні підходящі слова. Ось вони, нарешті знайдені:

– Мене збентежило... Збентежило... Я... Я посварилася з подружкою.

– З Ніною? Катрусею? Тетянкою?

Мама знає імена всіх її подружок. Так і має бути. У них.

– Ні, з Ліною, – безсовісно збрехала Віта.

– З Ліною? Вакольчук? Ти з нею подружилася? Ти мені не розповідала.

Який здивований голос у мами...

– Не те щоб подружилася, але вона...

– Заспокойся, все буде добре. Ми обое обговоримо цю ситуацію.

Щось вона тоді налепетала, про якусь пропозицію, її пропозицію на класних зборах, яку не підтримала Ліна.

Бре, бре, бре...

Зате жила таємниця.

Її таємниця.

Вітиною таємницею був Едик. Едик-Емір. Едик-Емір, великий звір.

Три роки Віта листувалася з ним. Листувалася (який жах!) із грабіжником, злочинцем. Засудженим найсправедливішим у світі радянським судом. За пограбування квартири професора. Професора Китаєва, вона вже знає це прізвище.

Коли Віта зрозуміла, що таки напише йому, Едику-Еміру, зі страху, що скував її тіло, з дивного заціпеніння, з польоту в ніч, безодню, що раптом розверзлася перед нею, і ще з... чогось незрозумілого, непоясненого, тихого, як бренькіт чиеїс гітари, який вона чує, коли виходить вечорами на балкон... Невідомо, звідки доноситься цей звук, це тихе бренькання. Воно спочатку зацікавило, потім стало частиною вечорів – тихих і задумливих, іноді сповнених шуму вітру, крізь який усе одно проривається цей бренькіт, звуки, що тривожать душу. Зрештою, Віта не витримала і крадькома вийшла з квартири. Крадькома, бо інакше мама б запропонувала прогулятися вдвох. Вона йшла на той звук, туди, звідки його було чути, але звук зник. Так, наче міг звучати тільки тоді, коли вона стоїть на балконі. Віта пройшла мимо одного будинку, другого. Вулицею прогулювалися лише самотні перехожі. Звідкись долинав дівчачий сміх. Хтось кликав якогось Митю вечеряти. Але гітара мовчала.

«Може, вона звучить у моїй душі?» – подумала Віта й посміхнулася.

Але наступного вечора почула тиху, нехитру, але бентежну музику знову.

З чогось такого, як звук тієї гітари, а не тільки зі страху перед хапливим беззаконним Едиком, народилося й бажання написати листа.

Віта мовби вирушила у таємничий нерозгаданий вечір.

Десь було чути отой звук.

Писала про школу, клас, навмисне детально про навчання, уроки, оцінки, класну керівницю Емілію Миронівну, сувору і разом із тим трохи безалаберну даму, збори, збір макулатури і металолому, шефство над самотніми бабусями. Писала в потаємній надії, що це йому буде нецікавим, нудним, далеким, що перестане їй відповідати – чужому, зразковому, зовсім іншому, ніж він, дорослий дядько-злочинець, дівчиськові.

Він відповідав. Його листи передавала та ж сестра, яку звали Зіна, – мовчки перестрівала й тицяла аркуш паперу. Листи були короткими, у них жодного слова про його теперішнє життя в колонії, мовби його не існувало, зате які то були листи! Листи-новели. Віта не могла їх ніде зберігати, вдома – ні, боялася, що знайде мама, як знайшла ненароком першу любовну записку однокласника Генки Торочка. Спробувала покласти в банку й закопати в ямку під каменем неподалік їхнього будинку, на краю того самого пустища, де її вперше перестрів Едик. Та камінь могли забрати – і тоді чи знайде вона те місце? Або ямку розгребуть бродячі собаки.

Віта вирішила спалювати листи, а перед тим їх завчати напам'ять. Листів більшало, могла переплутати, коли повторювала, і вона склала потаємний список, де записувала кілька початкових фраз, фразу-другу в середині і в кінці. Діставала список і повторювала листа. За цей аркуш паперу (а потім два і три) можна було не боятися – скидалося на цитати, заготовки до шкільного твору, в усякому разі, так вона себе заспокоювала.

Деякі листи пам'ятала й досі.

Лізли до пам'яті – недоладно, раптово, приходили нізвідки непроханими гостями, розбійниками татарської орди, що ось-ось виникне з ночі її минулого.

«Осінь прийшла самотнім босим листком («Чому босим?» – подумала, коли прочитала, Віта), опустилася на мою стежку, брудну, зачовгану ногами, і мені захотілося її порятувати. Не знаю, мала, кого – осінь, листок, себе? Як ти гадаєш?»

«На роботі, куди нас повезли, побачив кущ калини. Зірвав кетяг, попробував – гірка-гірка й кисла, але ж яка солодка! Потім підніс до обличчя руку – і пальці запахли калиною. Думав, шкода мити руку, нас туди більше не повезуть і калини я не побачу, і не побачу ще довго – що ж ви зробили, маленькі гіркі ягідки?»

«Мій кореш Вітьок Ручка знайшов на подвір'ї вороненя з підбитим крилом. Смішне й беззахисне. Оклигало й стало ручним. Хлопці пожартували над Вітьком, як він кудись відлучився, і сховали ворону. Вітько плакав, як мала дитина. А потім раптом закаркав, як справжня ворона. І уяви собі – вороненя відгукнулося».

«Сніг за дверима не по коліно – по самісіньку душу. Закидає цілий світ. Я, здається, на самому його дні, й від того стає тепліше. А у тебе йде сніг? У Києві?»

Сніг ішов, засипав і її серце, душу, до неї озивалося самотнє вороненя, гірко смакувала крихтами ворона, викликаючи з-за обрію весну, цвіли перші кульбаби, літали в небі маленькі, схожі на баранці хмари, падали на долоні бурульки, вона впускала в листи, котрі надсилала у відповідь на його, інші описи й інші почуття. І розуміла: саме їй призначено порятувати цю людину з такою чутливою душею, де серед бруду жила поезія.

А тієї зими небагатослівна Зіна вручила чергового листа – свої Віта відсилала сама, а від Едика передавала Зіна, бо адресовані на їхню домашню адресу могли потрапити до рук мами, а на «до запитання» листів неповнолітнім не видавали.

У листі було два речення: «Мала, дуже хочу тебе побачити. Нестерпно хочу побачити».

Щоки Віти спалахнули не маками, а трояндами серед снігу. Забуквало серце. Голосно, на весь квартал.

«Як побачити? А як я поїду? До нього? В тюрму?» – злякано подумала Віта.

Він писав часом отак просто, без звертання, а часом: «Здрастуй, люба сестричко».

Сестричка?

Чия?

Уперше не знала, що відповісти. Написала щось про школу, зимові канікули. А на вулиці, коли верталася зі шкільного вечора, підстерігала, здавалося, всюдишуща Зіна.

– Привіт, – буркнула. – Довго гуляєте.

– Вечір, присвячений Тичині, – чогось пояснила Віта.

– Авжеж, – сказала Зіна. – Трактор в полі дир-дир-дир, ми за мир. Партія веде.

– Я читала «А я у гай ходила...»

– Бідна маленька дівчинка, – сказала Едикова сестра. – Я тобі тепер на словах маю передати. Едик дуже тебе хоче побачити.

– Але я...

- Готуйся, - Зіна кинула різко, як постріл, слово, повернулася, але за пару кроків озирнулася. - Він тебе жде. Більше, ніж нас.

Віта дивилася вслід дівчині, котра розтала в зимовій темряві. Що вона скаже мамі? Як поїде? До кого? Він... Він її жде?

Десь місяця із півтора жила мов у гарячці. Поїде - не поїде - що скаже мамі - як їхати - навіщо?

- У тебе нема температури, Вітусю? - одвічне мамине запитання.

«Чого вона ні про що не здогадується?» - Віта вже сердилася на таку проникливу маму, котра виявилася сліпою й глухою, на себе, підлу обманщицю.

Ні, не поїде, вирішила. Зустрінуться через... Ну так, неповних два роки. Кажуть, що відмінять одинадцятий клас, то вона вже закінчить школу. Буде студенткою. Дорослою.

Потім він написав: «Учора весна мені нашептала, що ти приїдеш».

Одне речення. Усе. Усе?

Віта зрозуміла, що мусить поїхати. Не тому, що ці слова, а тому... Ні, ні й ще раз ні, вона не закохалася. Але...

Через два тижні однокласниця Люда запропонувала поїхати до її бабусі в село. Уже потім вона дізнається: Людка, трієчниця Людка сподівалася, що Віта допоможе їй підготуватися до вступу в технікум харчової промисловості.

І тоді став народжуватися план про псевдопоїздку в село.

Мама на диво легко згодилася відпустити її.

- Ти вже майже доросла, - тільки й сказала. - Я й так заборгувала перед тобою. Цього року відпустка мені за графіком випадає восени. А там відпочинеш. У тебе буде напружений рік перед закінченням школи.

Правильна мама.

Усе розраховано.

Підла Віта теж усе розраховувала. Чого вона так тремтить? Чого такий важкий наплічник? Ледь переставляє ноги. На вокзалі її чекають Зіна й мама Едика. Куплено квитки і для неї теж.

- Па-па, подруго, до зустрічі, - каже Люда й противно хихотить.

- Я тебе уб'ю, - шепоче Віта. - Колись уб'ю. Може, й скоро.

«Моя дорога схожа на політ метелика до світла», - думку, що з'являється, вона проганяє геть.

Едик перебував десь далеко у Росії. У колонії за Волгою, перед Уралом. Так сказала мовчазна Зіна. Віта ж ішла й шепотіла рядки з його листа:

- Ти сидиш на моїй хмаринці, яка з'являється щодень над колонією. Одна й та сама хмаринка.

Шепотіла і проклинала себе. Як би їй хотілося, щоб раптом на вулиці з'явилася мама. Перетнула дорогу й не пустила у цю поїздку. Мама її ніколи не била. Хіба словами. Докором – легким, спокійним, майже невагомим, який, проте, вдаряв об лице, роз'ідав душу.

7

Олеся вони знайшли біля річки. Стояла і дивилася кудись на другий бік. А далі було – побачивши маму й бабусю, Олеся закричала:

– Не підходьте, бо стрибну. У воду.

– Олеся!

Мама кричала, а бабуся Даздраперма сказала на диво спокійно, аж замороженим голосом:

– Вона не стрибне. Але стій на місці. Не наближаймося.

– Мамо, звідки ти знаєш, що вона не стрибне?

Віталія вимовила і зойкнула. Її докір сполохав сороку на дереві над водою. Пташка знялася й перетворилася в маленьку чорно-білу, трохи видовжену пляму.

Вони стояли на віддалі – трое людей, котрі не знали, що робити. Віталія відчула, як її тіло пронизує біль. Невже укол передчасно перестав діяти?

І тут Олеся гукнула майже весело:

– Я вам дозволяю підійти.

– Капосне дівчисько, – буркотливо сказала бабуся. – Майже твоя копія. Тебе колишньої. Треба ж так вдатися.

– Ой, мамо... Ходімо вже, раз їх величність нам дозволяють.

– Тільки йдемо поволі, – навіщось сказала мама Віталії.

Вони так і зробили – наблизилися тихо, мов справді збиралися порятувати дівчину на березі од фатального стрибка в холодну весняну воду.

«Яка ця весна – я не можу визначити, – раптом подумала Віталія. – Довга чи коротка, холодна чи тепла? Навіщо я дзвонила мамі? Усе зрушилося, і мені зимно. Ой, зимно... Більше за тіло болить душа».

8

Віталія вже кілька днів перебувала в онкодиспансері, у відділенні хімічної терапії. Медичку, медпрацівника, хай не лікаря, а медсестру, але начеб свою колегу, її поселили в палату на двох.

- Ви боїтеся того, що з нами трапиться? - спитала першого ж дня її сусідка.

- А що з нами трапиться?

Сусідка подивилася на Віталію ошелешено.

- Ну, ми ж...

Вона затнулася, боячись вимовити слово «помремо» - зрозуміла Віталія. «Ні», - закричало у неї всередині.

- Ніколи не вимовляйте цього слова, - сказала Віталія. - Вона того чекає від нас.

- Чекає... Вона... Тобто...

- Ця тітка, - сказала Віталія. - Доки не вимовимо... Усе буде добре...

- Ви так вважаєте?

- Авжеж.

Вони подружилися. Софія була звичайною сільською жінкою, але зять її працював в одному з управлінь облдержадміністрації, тож відчувалося особливе ставлення медперсоналу до Софії. Утім, це був один із зятів, бо мала Софія чотири дочки й шестеро синів.

Дочка... Одна з дочок...

Але перш ніж Віталія дізналася про сімейну таємницю, вона перебачила в палаті майже всю Софіїну родину. Приходили й приїжджали - по одному, по двох, а то й цілою сім'єю. Коли нагрянула сім'я старшого сина Петра - він, дружина, аж четверо дітей, на додачу сусідка з дочкою - у Віталії зарябіло в очах од мелькання облич і одягу, залящало у вухах од дитячих слів, звернутих до бабці. Вона сказала, що прогуляється.

- Можна я піду з цьоцею? - спитала раптом Софіїна внучка років п'яти-шести.

- Ти до бабусі прийшла, Настуню, - суворо сказала донька Софії.

- Та хай вже йде, - дозволила Софія й до Віталії: - У неї в дупі вічно шило росте.

Мала взялася за Віталіну руку. І тоді вже підстрибнула, мов хотіла піднести руку вище.

- Зараз ми надворі політаємо, - сказала Віталія.

- Хіба ми пташечки?

Мала підвела блакитні оченята, небесні, почула голос Віталія, казала її мама, ні, бабуса, котру вона собі в дитинстві вигала, бо ж у неї теж мала, мала бути бабуса. Небесні очі зирнули на чужу тьотю, якій так довірилася Настуня, й попросили неба й простору.

- Авжеж, ми пташечки, - сказала Віталія. - Ти ким би хотіла бути, якою пташечкою?

– Не птасечкою, а тьотью, яка шие платтячка. – Настуня знову ледь підстрибнула. – І блюзочки, і кохточки, і теї... ну, теї...

«Отакі ми приземлені, – подумала Віталія. – Хоча чого приземлені? Ми присукнені, і блюзочки в нас будуть люксові, а птасечка хай собі літає без платтячка, у неї є пір'я, усе в цьому світі досконало, все передбачено, все розкладено по полицках, світ бабусі Софії ліпший, ніж мій».

Їй зробилося й весело, й сумно водночас. Тримала за маленьку ручку світ суконь і кохточок і чогось не пригаданого Настунею, а небо все одно пригорнуло їх, коли ступили за поріг лікарні, весняне, хоч і холодне. До неба тулився вечір, і сад біля лікарні повнився тінями. Вечір, ні, ще тільки надвечір'я, котре гралося у перші схованки. А тіні в саду схожі на химерні постаті («Тих, кого вже тут нема», – подумала Віталія), прислухалися до шелесту кроків малої дівчинки й жінки, що йшла вже наполовину за обрієм. Жінка ніколи не шила суконь, голку брала до рук тільки за крайньої необхідності, хоча мереживам на полотні її уяви могли б позаздрити найліпші вишивальниці. Одягти таке тіло у сукні, блюзочки і сорочки мріяли б найкращі кравчині. Та про тіло знала вона одна, ще кілька чоловіків, котрих вона повикреслювала з свого життя, бачила тепер Олеса і мама, коли тіло ще тільки дозрівало.

Сум огорнув Віталію, боронячись від нього, вона покликала ту пустотливість, що тільки-тільки було оселилася в ній. Не дасть дядькові суму напитися її крові, щось жебонить мале диво, така тепла рука дівчинки, хіба вона винна, що замість неба і птасечки шелестить сукня її уяви...

– Куди ми підемо? – почула Віталія голос Настуні.

«Куди я іду?» – почула Віталія свій голос.

Не голос – думку. Здалеку. І теперішню. Відчула, зловила. Німе запитання прийшло невідомо звідки. З того літнього дня. Вона сиділа біля вікна у поїзді, який віз її разом із Зіною у далеке захмарно-заобрійне приуральське місто. Колонію. Мали їхати втрьох, але, як повідомила Зіна, в останній момент (точніше, за три дні перед поїздкою) прийшов лист від Едика, в якому той сам просив, аби мати не їхала.

– Сам? – не стримала вигуку Віта.

– Так. Він і мене не вельми хоче бачити. Він хоче бачити тебе.

Зіна вимовила це начебто байдуже-іронічно. І в той же час ревниво. Пройде час, і Віта дізнається про підґрунтя цих ревнощів.

Поки що ж вони їхали з Києва до Москви, далі на Саратов і на Приуралля. Віта спочатку вслухалася в мовчанку Зіни, сподіваючись вловити там щось таємниче, безшелесне, але таке, що призначене їй. Про що думає ця мовчанка? Потім вона зраділа, бо про що б говорила із Едиковою сестрою? Балачки про те, про се. Про їх обох і про... Едика. Не хотіла, точніше, боялася дізнатися про Зіниного брата щось нове. Навіщо? Потребувала таємниці, яка б жила і розросталася. Яка б поглинала її саму, забидала у щось незвідане.

Загадковість Едика – як може бути хуліганом, грабіжником людина з такою ніжною, ба, поетичною душею – притягувала і манила. «Щось я не знаю про цей світ», – казала собі Віта. І як закляття: «Я порятую, порятую його».

Вона вбирала світ за вікном потяга – міста і містечка, села й самотні оселі, що мовби втікали од тих сіл, будинки й людей біля сторожів свого також загадкового життя. Із гнізд злітали лелеки, над обрієм тягнувся невідомо звідки дим. Віті захотілося раптом поселити в цьому світі Зіну. Зіна-лелека і Зіна-берізка, що, беззахисна в своїй самотності, не може наблизитися до потяга. Віта раптом відчула, як їй шкода, чомусь дуже шкода всього цього, що вона бачить – самотньої жінки біля напіврозвалені хатини, бусла, котрий кружляє і чомусь ніяк не може сісти на гніздо, самотній берізці й трьох схилених вільх, людей у задимленому місті, хлопця, що мовби намагається перегнати поїзда на велосипеді й падає разом із великом, і, здається, обое щось кричать... І тут Віта розуміє: найбільше їй шкода маму, маму Дазу, котра десь там, у Києві, думає, що донька на канікулах у подружки, маму, яку так підло обдурила.

На шок Вітину викочується сльозина, одна, друга, Віта плаче, тихо й безшелесно, гасить той плач у собі й ніяк не може загасити.

Їй не хочеться, щоб Зіна помітила цей плач, сльози, крик усередині, що росте й росте й от-от розірве її.

– Тьотю, у вас течуть сльози, – долинає дитячий голосок.

– Що, маленька?

– Чого ви плачете? Вам болить?

– То так, Настуню...

Мала зводить на Віталію очі. Її пальчики гладять руку тітки, котра геть не слухає щебетання дівчинки. Котра чомусь плаче.

– Не плачте, тьотю, дядько лікар вас вилікує, – серйозно каже мала. – І мою бабусю вилікує, бо бабуся обіцяла платтячко пошити і зловити коника.

– Стрибунця? – Віталія приходить остаточно до тями.

– Не-а... Він не стрибає. Він бігає.

– У вас є лошатко? – здогадалася Віталія.

– У дядька Сашка. Воно дике. Бо всі лошатка даються погладити, а той коник – не. Він брикається і втікає. – Настуня хихоче.

– А дядько Сашко не може зловити те лошатко?

– Не-а... Він може, тико я не хочу. Бабуся зловить коника. Вона того має виздоровіти, щоб зловити.

«Ось чого мені не вистачало – цієї розмови, – подумала Віталія. – Цієї розмови саме посеред цього надвечірнього саду. Розмови, що лягає на ці тіні. Милого затіненого лепетання. І логіки, що схожа на брикливе лоша».

Тут Віталія спохопилася – може, й до неї прийшли відвідувачі? Мама чи Олеся. Чи колеги по роботі. Ні, Олеся сказала вранці по телефону (ти не ображаєшся, мамо?), що в неї сьогодні змагання з волейболу. А вона в команді підтримки. Більше того, їхня хлопчача (хлопача, сказала Олеся) команда обрала її своїм талісманом.

– Он як? – Віталія справді здивувалася. – Талісманчик ти наш.

– І ваш, і наш хай буде гараж, – інтонація в голосі Олесі, яка переінакшила слова пісні, видавалася непідробно веселою, навіть пустотливою, такою була раніше, й Віталія зраділа цьому.

Вона справді не хотіла, щоб її шкодували, співчували і натужно заспокоювали, що все буде добре. Як буде, знала сама, й це тільки її знання і знаття. Тільки її.

Правда, вчора Олеся сама здивувала, коли раптом сказала:

– Чому б нашій бабусі не повернутися до Києва? Хай повертається. Я ж не маленька. Чи ти хочеш, щоб і вона провідувала? Це обов'язково?

Віталія проковтнула образу, що йшла з доччиних слів. Тільки подумала: «А вона, виявляється, жорстока, Олеська».

Хотілося навіть промовити вголос ці слова:

– А ти жорстока, доню.

Не вимовила. Нехай. Може, вона помиляється. Олеся ще не визріла, й доброта її не визріла, не доросла, як рання ягода, як зелена слива, вже округла, трохи видовжена та зелено-молода. Тільки ж як їм далі вестися удвох – Олесі й мамі Дазі? А треба? Питати Олесю не можна. І дорікати не дорікатиме. Тому тільки сказала:

– Ох, Олесю-Олесюню, ти не можеш порозумітися з бабусею?

– Вона надто далека. Навіть тепер. Я намагалася звикнути до неї, та вже швидше відвикаю, – сказала Олеся.

Підходили до лікувального корпусу, коли Віталія подумала: «Це тоді ніхто до мене не прийде, а хто прийде, того не побачу».

У палаті ще бесідували й навіть вечеряли – привезені смаколики займали цілий стіл.

– Повертаю вам ваше чудо, – сказала Віталія.

– Хоч не набридала ця набрида? – поцікавилася Софія.

– Бабусю, я розказала тьоті про наш двір і про дядісашиного коника. Вредного. А тьотя заплакала. Мама казала, що я жалобна, от тьотя й заплакала. І сльозки текли.

«Вона розказувала, а що я чула?»

Запитання Віталії до самої себе перервала Софія:

– Призволяйтеся, призволяйтеся, не сумнівайтесь. Поки їмо – доти й живемо.

Віталія прогнала думку – живі поминки. Огидне слово, огидні слова – геть.

За столом Софія зі сміхом:

– А я їм і назначила, кому провідувати й коли провідувати. Хай спробують тільки не приїжджати. Поки жива – не обізвуся.

Невістка Ліда (моя Лідуся – перед тим Софія):

- Що ви таке, мамо, кажете! І добре все буде, і виздоровите. А хто мені Тоню чи Настуню на весілля вбере?

- Хіба теперка вбирають, як колись? - зітхнула Софія. - Нашуфрують, наскубуть тої матерії, щоб тіло виставити, тико і всього. Али ото кумі Тамарці нагадайте, що через день неї жду. Побалакаймо, а їй щось таке розкажу - впаде.

Після шумливих випроваджень гостей Віталія почула, як щось мовби шкребе у двері.

- Хто там? Заходьте, - гукнула.

На порозі стояла Даздраперма. Знічена. Наче сама не своя.

- Що сталося, мамо?

- Вибач, що пізно так, - голос у матері хрипкий, наче заморожений. - Я тільки чогось пішки рішила йти.

- Мало не через усе місто?

- Ну, не знаю, чого так.

- Як це на тебе не схоже...

Віталія прикусила язика, щоб не сказати: «Таку правильну». Подумала: «Щось таки сталося?»

Сталося, бо мати спитала жалібно:

- У тебе була Олеся?

- Ні. Вона ж мала бути на волейболі.

- А мені нічого не сказала... Я ждала - вона відразу після школи до тебе поїхала. Ждала-ждала, а тоді пішла. Думала, може, дорогою стріну, на вашій вулиці.

- Ой, мамо...

Віталія запросила матір присісти на своє ліжко. І бажала одного - щоб довше не верталася Софія. Хоч не мала чого сказати. Зникли слова - й образи, й приязні, що стали було з'являтися (вертатися?) за ці дні.

Подумала: «Сидітимемо, як двоє мовчунів. Але чим я тоді ліпша за Олеся? Капосне дівчисько з її волейболом. Талісман, бач, вона. Олеська!»

Дорікала доньці, а знала, що собі. За літа, що кудись поділися і не вернеш. За впертість і довголітнє мовчання обох, яке триває, і вона не знає, як його розрубати. За все, що було й не збулося. За втрачений світ у роках їхнього роз'єднання. За те, що було так, як не мало бути. Але як - мало?

Як не хотіла Віта відтягти час, а потяг – третій за ліком, яким їхали із Зіною, – прибув у те чуже місто вчасно. У потягу Віта була навіть вдячна Зіні за її мовчання – і, головне, вдячна не тому, що мала можливість думати, згадувати, фантазувати, хай і каратися за те, що вчинила, думати, думати, думати, дивлячись у вікно, а тому, що боялася: Едикова сестра у розмові проговориться, куди вони ідуть. І те почують. Обійшлося. Майже обійшлося. За дорогу Зіна лише раз у відповідь на запитання чергової попутниці, сусідки по лавці у плацкартному вагоні: «И куда вы едете?» буркнула:

– У тюрму до брата.

Опасиста, щедро наквацяна жінка так, що, здавалося, червоний рот закривав усе обличчя і підсвічував піввагона, подивилася на Зіну, потім на Віту пронизливо і зневажливо:

– Вот как? Понятненько...

Вона притулила до себе сумку – мабуть, злякалася, що й ці двоє злочинці-крадії, грабіжники абощо. Віта зіщулилася, мимоволі втягла голову в плечі й такою зіщуленою, з бажанням взагалі зробитися непомітною, розчинитися – в повітрі, людській масі, в самій собі – їхала далі, а потім зійшла на перон похмурого, добряче обдертого вокзалу. Здалося – тут, у цьому місті, місті ув'язнення Едика, злочинця Еміра, всі знають, хто вони й чого приїхали. На привокзальній площі нестримно захотілося пити, й вона сказала про це Зіні. Почула байдуже:

– То пий, я не хочу.

У кіоску, де продавали ту воду, Віта випила цілих дві склянки холодної води з яблучним сиропом. Стало терпко й зимно. І захотілося одного – швидше відбутися повинність. Хоче вона побачити Едика? Ні? То чого приїхала? Боїться?

Раптом Віта подумала, що боїться слів, привезених з собою. Слів із його дивних листів. Може, рвучкий холодний вітер, що залетів на площу, забере і слова, витрусить її пам'ять і щось більше за пам'ять, більше за цю площу, висотний будинок на ній, навіть за хмари й небо...

«Нехай, – подумала Віта. – Я полічу години й хвилини, котрі ще лишилися. А він зовсім не мій, мої тільки ці листи й ці слова, я їх не віддам ніякому вітрові».

Стало легше. Віта несла торбинку, в якій окрім її речей, перевдягачки, лежав подарунок для Едика – томик поезій Сосюри. Людина, котра писала такі поетичні листи, мусила любити поезію Сосюри, яку любила Віта. Усю, окрім останньої строфи вірша, який закінчувався недобре й незрозуміло:

Ти не любила... Час останній...
Який же біль, який же біль!..
Та за ілюзію кохання
навіки вдячний я тобі.

Ілюзії кохання не могло бути, вважала Віта, кохання або е, або його немає. Той, хто вважав інакше, був недоброю й неширою людиною. Поет Володимир Сосюра не міг таким бути, а якщо такою була його кохана, та, якій він присвятив вірша, то її варто засудити. Вона не гідна Поета. Бідного Поета, котрий ще й вдячний негідниці.

А ще Віта знала таємницю Сосюри, від якої хололо в грудях. Її улюблений поет був прихованим контрреволюціонером і антирадянщиком. Словесним диверсантом.

Віта прочитала в одному його вірші:

Сумні акації цвітуть –
Така вже їх солодка звичка.
І місяць розливає ртуть
на карі очі більшовички.

Їй спочатку дуже сподобалися ці слова. Вона аж повторила вголос:

І місяць розливає ртуть
на карі очі більшовички.

Гарно, як гарно, трохи таємничо й поетично. Образно.

Потім уявила цю картину й жажнулася. Віта давно вирішила для себе, ким буде в житті по закінченні школи. Авжеж, тільки лікарем. Якщо мама не змогла, бо присвятила їй своє життя, то вона мусить втілити, здійснити мамину мрію. Своім життям і тим добром, яке нестиме замість мами, в образі мами, людям.

Вона вже кілька років, з сьомого класу, готувалася до вступу в медичний інститут. Знала, що треба здавати екзамени з математики, біології й хімії. Ага, ще буде писати твір. Ну, математику й біологію вона знала, з ними проблем не буде. Твори теж любила писати, особливо на так звані вільні теми. «Ким я буду, як виросту», «Як я уявлю майбутнє – своє і країни», «Ми народ, що в космос летить», «У щастя людського два рівних є крила». І тому подібне. Напише. І по творах класиків, чи кого там, напише. А от хімію Віта не дуже любила, колби й реторти наводили нудьгу й деякий страх. Жив страх при дослідах щось не так, не в тих пропорціях змішати, від того й хімічні формули запам'ятовувалися з натугою. Але вона знала, що треба. Треба знати. Як каже мама Даза, наполегливо засвоювати. І Віта засвоювала. І знала, що ртуть – небезпечний, отруйний, хоч і необхідний для деяких приладів (термометр, наприклад) рідкий метал. А особливо небезпечні випари ртуті. Вони можуть паралізувати дихання, отруїти мозок.

І ось – місяць розливає ртуть на карі очі більшовички. Тобто місяць, сама природа роблять чи хочуть зробити бідній, щасливій, закоханій дівчині-більшовичці зло. Отруїти, позбавити очей, зору, щоб вона осліпла, а може, й померла в страшних муках. Який жах! Які жахливі слова і жахливий, підступний, підлий поет. Поет, котрого до цього часу любила!

Віта хотіла викинути, ні, краще порвати цю страшну книжку. І раптом, коли вже занесла руку, відклала. Відчула: не зможе цього зробити. Нехай ніхто про те не знає, про що здогадалася вона. Інакше поета посадили б до в'язниці, судили найсправедливішим у світі радянським судом. До того ж... Мусила собі признатися – їй і лячно, і тремтливо, але й гордісно розділяти з поетом його жахливу, страшну таємницю. Таємницю, яка належала, виявляється, тільки їм двом.

Цієї зими вона несподівано дізналася, що помер видатний український радянський поет Володимир Сосюра. Першою думкою Віти була – він не витримав тягара своєї таємниці, того, про що знали тільки він і вона, Віта, й щось собі заподіяв. Може, отруївся тою ж ртуттю. Розбив термометра, вдихав запах ртуті й помирав у страшних конвульсіях. Бідний поет сам себе покарав. Віта шморгнула носом. Щемкий жаль огорнув її душу.

Потім сумну новину передавали ще раз і диктор замогильним голосом сказав:

– Похорон Володимира Миколайовича Сосюри відбудеться завтра на Байковому кладовищі.

Віта тієї ночі прокидалася кілька разів. Тьмяно блимав ліхтар за вікном. Ліхтар, який замість місяця розливав ртуть на її очі, хай не карі, а світло-сірі. Очі сліпли й знову розплющувалися. А може, він розливає ртуть на мамині очі в сусідній меншій, маленькій кімнаті? Піти, подивитися, розбудити маму? Ні, мама добра, вона не може нести покару за доньку.

Уранці Віта вже знала: мусить, повинна, зобов'язана піти на похорон таємничо-жахливого (але ж і зворушливо-ніжного) поета. Її Поета.

Вона втекла зі школи після другого уроку. З трьома пересадками, розпитавши у кондукторів, дісталася з портфеликом в руках до вулиці, яка вела на Байкове кладовище.

Біля воріт тупцали, утрамбовуючи чобітьми й черевиками сніг, міліціонер і двоє цивільних. Спитали, куди вона йде. Дуєтом по півречення: «Куди ви...» і другий: «...ти йдеш, дівчинко...» Ні, «ты идешь, девочка», – втім, російською й українською.

– Я приїхала на похорон Сосюри, – сказала Віта і далі жалібно: – Видатного українського радянського поета...

Злякалася, бо на мить здалося: її таємницю, як і Сосюрину, ці двоє у сірих пальтах розгадали – і продекламувала:

– Коли потяг у даль загуркоче...
Коли...

І затнулася, бо геть забула слова. Як же там далі? Треба щось революційніше, полум'яніше.

І вона задекламувала несподівано хрипким голосом, що зірвався на тонюсінький дівочий фальцет:

– На майдані коло церкви
Револуція іде.
Хай чабан...

І з жахом знов спинилася, забурмотіла:

– Ой... Пробачте, це Тичина... Тичина... Павло Григорович... Зараз я... Я пригадаю... Володимир... Миколайович... Сосюра...

Вона затнулася, тоді підвела очі й випалила в обличчя молодшому з тих двох у сірих пальтах (міліціонер чогось відійшов убік):

– Я комсомолец – стріляй!

– Бачу, знаєш творчість Сосюри, – посміхнувся, але якимось мовби насмішливо, жовчно (чи так здалося) другий, доволі відразливий чоловік у сірому пальті.

– Я... Бій одлунав, жовто-сині знамена... Затріпотіли на станції знов... Я справді знаю вірші Сосюри...

- Вірю... Тільки похорон буде о чотирнадцятій годині... Доведеться почекати... Ти з якої школи?

- Я? - І тут Віта несподівано для себе збрехала, бо... Бо злякалася ще більше: - З двадцять сьомої.

- Ну-ну... Жди, якщо хочеш...

І Віта ждала цілих три години. День видався морозний, сипав тихий, але густий лапатий сніг, то переставав, то знову починав іти, мовби теж не міг ніяк дочекатися похоронної процесії. Віта геть замерзла, тупцювала, як перед тим ті троє, на місці й вздовж огорожі, і ноги в теплих черевичках геть мерзли, і заповзав мороз у рукавички, щипав за щоки.

Людей коло брами побільшало - приїхали у чорній машині (ой, воронок, пригадала Віта чути в дворі слово), вистрибнули на сніг міліціонери. Після команди «рассредоточиться» частина пішла всередину, а частина стала обіч входу. Додалося й сірих чоловіків у сірих пальтах. Віта навіть подумала: мо', міліція й ці сіро-пальтяні будуть хапати тих, хто знає крамольні вірші?... А ще ж кажуть, так вчителька Тамара Гнатівна казала якось, Сосюра писав, що треба любити Україну. Якось не по-правильному любити...

Та Віта, хоч і пройшла вздовж ажурної огорожі, вернулася назад. Мусила вернутися. Цікавість, що ж трапиться далі, переважила страх.

І вона таки дочекалася. Дивилася на людей, що підходили й підходили до цвинтаря, просто підходили з журними обличчями. Потім на солідних і простіших учасників прибулої похоронної процесії. Разом з усіма зайшла всередину. Лише на коротку хвилину, коли зняли труну з машини, щоб нести далі, побачила лице свого Поета. Спокійне, загострене, воно поплигло над людськими головами. І на мить здалося: Поет загадково посміхнувся.

Віта здригнулася, поспішно відвела очі. Жалібна мелодія краяла серце. Потім на траурному мітингу до неї доносилися ледь чутні слова. Тільки одного разу наприкінці (мабуть, колючий вітер подув у бік, де стояла) почула виразно, хоч і дуже тихо:

- Холодно, ой, холодно буде тобі, Поете, тут лежати...

Віта стала навшпиньки, на чиєсь плече сперлася - обличчя того, хто говорив, здалося знайомим. Якесь наче не українське, татарське, монгольське чи що. І раптом пригадала. Вона ж його бачила в шкільному підручнику з української літератури. Тепер наче зійшов з того підручника, з фотографії. Теж поет. Андрій... Андрій Малишко. Андрій Самійлович Малишко, он хто промовляє.

Едик мусив полюбити Сосюру. Тепер поетова таємниця лежала разом з ним, вже не таким ніжним, таким тривожним, у могилі, а своєї, свого відкриття Віта нізащо не видасть. Нікому, навіть мамі. Може... Може, колись... Едикові. Едикові? Дивно, що подумала про нього... Що могла довірити свою таємницю.

А ще Віта привезла інший, саме йому, подарунок. Крадькома на зекономлені гроші купила картату (бачила, він такі любить) сорочку. Зіна проте сказала, що її не пропустять, заберуть під час шмону.

- Шмону?

- Ну, обдивлятися, обшукувати будуть. Їм, зекам, не можна таку одягу носити. Хоч і носять.

– То як же... Не брати?

– Бери. Є надійний спосіб. Як приїдемо, одягнеш на себе. Під плаття. Може, й пронесеш. Попробуй. Не розстріляють. А Едик буде радий.

І вранці, при під'їзді до міста, в туалеті Віта одягла ту сорочку. На голе тіло, замість комбінашки, як радила Зіна. Подумала, затривожилася: як і де скидати буде, роздягатися. Невже в бараку, чи як там називають, де вони живуть? Ні-ні... Але... Ні... Та чого везла?

Йшла й тремтіла. Їхали, а вона тремтіла. І від того, що несла на собі потаємну сорочку, яка призначалася Едику, дорослому дядькові, котрий був для неї ніким. І від передчуття самої зустрічі. Ряди зеків у чорних і смугастих робах (бачила такі в кіно, правда, не нашому) десь там вже вишикувалися й очікують, що вони (вона!) пройдуть через той страшний стрій. Чула насмішкуваті, образливі вигуки. Регіт, що розрізував її навпіл.

Усе, однак, виявилося набагато прозаїчнішим і спокійнішим. При вході до колонії, який називався контрольно-пропускним пунктом, їх перепинив спершу солдат, а потім чоловік з двома зірочками на кожному з погонів. Завів у бокову кімнату. Попросив назватися, хто вони й до кого приїхали. Перевірив Зінин і Вітин паспорти (Зіна попросила Віту захопити її паспорт, який два місяці тому отримала, з собою). Спитав:

– Ви сестра, а ви...

Кивок у бік Віти. «Я ніхто, – думає Віта. – Я просто...»

– Вона двоюрідна сестра, – поспішно сказала Зіна.

– Вот как... К двоюродному брату... Ладно...

Лейтенант звелів відкрити Вітин наплічник й чемоданчик, який привезла Зіна. Оглянув, а тоді наказав солдатові:

– Проведи в кімнату свіданий.

Проїшли подвір'ям, а тоді доріжкою з колючим дротом по боках до продовгуватого будиночка. Там, проходячи коридорчиком, солдат відчинив одні з дверей.

– Натах, твои клиенты. На свиданку.

Коли завів у невеличку кімнату, де стояли стіл і дві грубі лавки, вийшов, а на зміну йому зайшла невисокого росту міцна невродлива жінка. Хоча, глянувши на неї, Віта подумала, що вона швидше потворно-вродлива. Дивно... Жінка у формі з личками на погонах звеліла підняти руки. Вона провела короткими грубими пальцями по тілу спершу Зіни, а потім Віти, яка знову задрижала, тепер мов осиковий лист.

– Не бойсь, девочка-припевочка, – сказала сержант Наталія. – Тетя добрая, как драная кошка, – і тоді чомусь до Зіни: – Чувствую что-то под одеждой... У вас обоих, наверное. Ну? Как? Признавайтесь сразу. Или будем искать?

– У мене нічого, – сказала Зіна. – А в неї... е...

– Скільки предметів?

– Один. Сорочка... Рубашка..

Зіна полізла до кишені, дістала папірця – двадцять п'ять рублів, помітила Віта.

– Точно один предмет?

– Присяй-бо...

Зіна перехрестилася, а сержант Наталія посміхнулася.

– Хохлушки, что ли?

– З Києва ми, – запобігливо, хоч і похмуро відказала Зіна.

– Понятненько... Как там у вас? Небось тепло и сытно?

– Та щоб... Не дуже...

– Лады... Таксу знаєте, видать, не впервой.

І вже у дверях упівоберта голови повідомила, що засудженому Грищенку за неналежне дотримання правил розпорядку колонії дозволено лише короткотермінове побачення з найближчими родичами тривалістю до двох годин.

– Я знаю, – сказала Зіна.

– Тогда наслаждайтесь свиданкой. Счас приведут вашего красавца.

Щось особливе було в її інтонації при останніх словах. Щось особливе... Навіть надто особливе...

Едик увійшов хвилин через п'ятнадцять-двадцять.

10

«Зараз прилетять тисяча голубів, але й виповзуть сто змій», – зненацька подумала Віталія-Віта-Вітуса.

Хтось підказав за її спиною цю думку. Невже вона стосувалася Едика, що от-от мав з'явитися? Чи її розбурханій, розтривоженій, розкиданій невідомо в які куточки душі... І уяви, що за ці дні зазнавала польотів і приземлень, сягаючи блакитної висі й боляче вдаряючись об тверду землю.

Десятки разів уявляла цю зустріч. Боялася й уявляла. Знов і знов. Прикликаючи уяву, як щось вкрай необхідне для химер і реальної картини. Намагалася вгадати, що скаже, та слова кудись ховалися, втікали й вона чула голос: «Так не буде».

Порожня (вони двоє тут тимчасові й перелякані гості) кімната із загратованими віконцями і грубими меблями почала стискуватись, роблячись неможливою для людського перебування, тим більше – зустрічі.

«Я зараз закричу», – подумала Віта й зіщулилася.

Чому знову мовчить Зіна? Скільки можна мовчати?

А Едик зайшов рвучко, наче ввірвався потужний вихор.

– Ну, здрастуйте, сестрички, – гукнув дуже навіть весело, наче й не був в'язнем. – Лисички-сестрички мої.

Обняв і поцілував – рвучко, мов знав, що відберуть, – спочатку сестру. А потім обережно, наче й доторкнутися боявся, – Віту. Але тут же притиснув міцно, аж у Віти запаморочилось у голові й ледь хруснули кістки. Віта почувла його шепіт:

– Боже, як ти здорово пахнеш, мала. Півжиття прожив, щоб почути...

Віта спалахнула, вистрибнуло з грудей серце – вже не спіймати, й несподівано, задихаючись, прошептала:

– Я ж приїхала.

– Бо я чекав, – він засміявся, відірвався нарешті й сказав: – Ну, розказуйте й показуйте. Бо час-часок цокає й краде наші хвилиночки. А дядько солдат стрілки, казав, не переведе.

Від нього лишився з Вітою легкий запах чоловічого поту, начеб трохи підсмаленого волосся й чогось схожого на кору чи деревну стружку. Усе це трималося на струмені потужного тепла.

«Так пахне чоловік, – подумала Віта. – Чоловік, якого ти боялася. І боїшся. Чи вже ні?»

Сіли за стіл. Зіна дістала закручену в банці тушонку, а в другій – домашню ковбасу, банки з полуницями й малосольними огірками, яблука й білий хліб, що вже засох за дорогу, часник. Едик схопив посудину з ковбасою, стукнув об ріг стола, засміявся:

– Чорт, міцно закрутили.

Відчинив двері, гукнув:

– Служивий, ножа принеси. Не бойся, банку открьть.

Той щось відказав у відповідь, тоді Едик:

– Да ты меня знаеш, я на дурку не пойду. Тем более при таких гостях.

Солдат таки приніс ножа. Едик відкрив банки з ковбасою й огірками й, відірвавши шматок черствого хліба, взявся жадібно, хоч якось водночас і весело їсти.

Та, відкусивши раз і вдруге, сказав:

– Душно щось стало.

Розстібнув робу, під якою нічого не було. Зіну раптом прорвало й вона стала розказувати, як відчуваються мати, батько, сестра й брат. Щось про клопоти з дачею й невдячність брата. Віта слухала й не слухала. Слова кудись відлітали, зникали за ґратами вікна, розчинялися в склі. Віта дивилася на чоловіка, що їсть, на його широкі волохаті груди, на химерне незрозуміле татуювання над лівим соском, й дивний спокій, впереміш зі страхом і захопленням, все потужніше огортав її ество.

«Це я, – раптом подумала Віта. – Я, яка вже належу йому. Кожній з цих волосинок».

Їй стало соромно, пашіли щоки, потекли цівки над грудьми (мої груденята, не раз казала собі Віта), під сорочкою, що зігрівала її тіло, але призначалася йому.

А потім Зіна нагадала про цю сорочку:

– Вона привезла тобі найдорожчий подарунок.

– Так, – сказав Едик. – Вона і є найдорожчим подарунком. Правда, мала?

– Ну, у мене тут...

Віта засоромлено ткнула в себе пальцем.

– Відвернись, – звеліла Зіна. – Хай дістане.

Він відвернувся, Віта стягла плаття, тоді сорочку. Але коли лишилася голою до пояса, побачила, що Едик все ж впівоча дивиться на неї. Знову спалахнула, але... не розсердилася. Тільки зробилося душно-душно, ще душніше, ніж до цього. Як у Києві, коли від'їжджали. І пересохло враз у роті.

Поспішно стала натягати плаття. А коли натягла, побачила, що він притулив сорочку до обличчя, цілує її й жадібно вдихає запахи. Запах її тіла? Ой-ой-ой...

– Я прожив свою другу половину, – сказав, коли відірвався.

Потім Віта дістала томик Сосюри, почула стримане:

– Спасибі. Згодиться.

І тут Віта сказала, що пам'ятає його листи, що вивчила їх напам'ять.

– Справді? Можеш прочитати?

Віта взялася читати. Вона читала мовби чужим голосом, а в голосі росло здивування й дивними, ніжними, поетичними словами, й тим, що стало виростати з словами, за звуками, що почали ставати мелодією. Нечутною, але такою, що існувала. Уже існувала. Уже звучала. Враз Віта збагнула: слова і є мелодією. Те, що в словах чи за ними. Те, що в ній самій зараз.

– Ну ти даєш, мала, – почула вона. – Такий кайф. Ніби й не я писав.

Едик попросив розказати, як закінчила навчання. Віта розповіла. Сказала, що, повернувшись до Києва, поїде до подруги в село відпочивати.

– Он як? Ну, відпочивай, набирайся сили. Тобі ж школу кінчати.

– Телепню, – сказала Зіна. – Віта заради тебе вперше в житті обдурила маму. Цінуй.

– А я й ціную, – він посміхнувся. – Колись нагороджу. Дайте тільки вирватися звідси. Хай мала тільки дождеться. І все буде, як у кіно. До щастя на паровозі поїдемо.

Тут він спохопився:

– Ти що, Зін, не привезла? А то сухе ідло дерти горло починає.

– Чого ж не...

Зіна полізла під спідницю і дістала (знов спалахнули Вітині щоки) невеличкий бурдюк.

– Тут літра, – сказала. – Більше боялася.

Едик узяв бурдюк, витягнув ледве помітного корка, відпив.

– Клас. Мій любий первачок на корені. Покайфуюмо з корешами.

І до сестри:

– Та лахудра, Наташка, не знайшла? Чи відкупилася?

– Та, певне, відчула, як обмацувала. – Зіна бридливо скривилася. – Зразу натякнула. Я їй і дала четвертак.

– Сука, – різонув Едик. – У нас неї каптьорочною бл... називають. Мало не щоночі в бараку ночує, шваль. Навіть, як не чергує, й то приходять. Могла й десяткою обійтися.

– Ну так і сорочку ж зачитала. Я сама призналася, щоб утішити.

У сусідній кімнаті, де, очевидно, теж проходило побачення й звідки чулися голоси, раптом вони переросли в крик – чоловічий, затим жіночий, удари. Явно кликали на допомогу. У коридорі загупали кроки, знову крик – виразніший – мабуть, відчинено двері.

– Сопляк, уб'ю, на...

І ще брудніша лайка. Голос:

– Иди, иди, счас свое получишь.

Потім глухий удар, зойк, жіночий крик навздогін.

– Наташка, мабуть, лупонула, – сказав Едик. – Да-ак, придурків тут хватає. До Костолома жінка вроді приїхала... Зірвався... Да ну його... Давайте про своє балакати. Кажи, мала.

– А що казати?

– Просто кажи. Щоб я чув твій голос. Щоб на рік вистачило.

Віта взялася розказувати, як змінюється їхній мікрорайон. Чим далі вони розмовляли, чим більше вдивлялася Віта в Едика, тим більше дивувалася. Вона боялася побачити зломленого і змарнілого, а він виглядав змужнілим, взагалі мовби новим, певним у собі, з гумором, таким, що начеб нічого не втратив, а навпаки – набув. Набув що? Чого? Упевненості, самовпевненості? Нахабності? Нахабності, що просвічується у всій поставі, а вона...

Віта відчувала, як її бентежить і тривожить цей чоловік, як росте її захват, захоплення ним. Навіщо? Чому? Чи розкажеться він?

І раптом подумала: «А то його справа, не моя. Не моя». Вона щось ніби скинула з пліч. З душі. Тривога стала начеб летючою, пташкою, що кудись полетіла й не вернеться. То вона знає напевне. Чи так хоче? Віта злякалася й намагалася прогнати цей новий страх.

«Страше, лети від хати», – почула чи згадала десь прочитане.

Наче полегшало і стало тепло, як ставало колись, коли пригорталася до мами Дази.

Час відраховував хвилини побачення справді безжалісно. І настав момент, коли Едик попросив:

– Залиш нас на п'яток минут, сестричко. Тре з малою парю слів перекинутися.

Зіна поцілувала брата, сказала, що передасть усім від нього вітання, й вийшла.

Віта мимоволі зіщулилася. Що він робитиме? Робитиме з нею... Невже... спробує... згвалтувати...

– Не бійся, мала, – голос Едика хрипкий. – Не чіпатиму тебе, як, може, подумала. Дочекаєшся мене, правда? Півтора року лишилося.

– Я... чекатиму, – видихнула Віта.

– От і ладок. А тепер...

Після невеликої паузи він сказав:

– Не дивуйся, що почуєш. Хочу, щоб ти наостанок ще один подарунок лишила. Який тут мене зігріватиме.

І після ще одної нетривкої паузи:

– Залиш мені свої трусики.

– Щ-що...

– Я прошу лишити трусики.

– Що? – Віта не вірила почутому.

– На згадку... На теплу згадку... Залиш...

– Але я... Як ви... Як ти смієш! Нізащо!

«Я щось чула про... Як це називається?»

Якесь дивне чуже слово вертілося у Віти в голові. Не могла згадати. Зрештою, вона може відкупитися. У рюкзаку є змінні труси, якщо вже він... Якщо... Бо що він може зробити, цей зек... Вона нагнулася до наплічника.

– Ні, залиш мені ті, що на тобі. Ну? Зніми швидко, бо зараз зайдуть. Я відвернуся. Я тебе дуже прошу.

Він справді відвернувся. Віта спробувала шарпнутися до дверей. Едуард відчув її рух, простягнув руку, яка перепинила шлях. Могла її обминати, спробувати обійти, рвонутися, закричати, але спинилася. Розуміла: тоді все буде по-інакшому. Але де буде він і де вона?... Її наче торкнувся темний, але сильний вихор. Підхопив на мить і опустив на підлогу. Неслухняними пальцями Віта зняла трусики, тремтячи, як у пропасниці, простягла чоловікові, якого перед тим підняла так високо в своїй уяві. А тепер? Куди він падає і куди впала вона? Чи він такий нещасний? Він... нещасний?

– Дякую, мила, – сказав він (не «мала», а «мила») і притулив її найінтимніший одяг до губ. – Ходімо.

Квапливо засунув здобуте під робу, розчинив двері й гукнув:

– Солдат! Ми уже!

Тоді похитав чомусь головою, схопив однією рукою сумку з продуктами, а другою рукою Віту за кисть руки.

– Ходімо! Не опирайся!

Віта йшла між рядами колючого дроту й здавалася собі геть роздягнутою. Наче на ній зовсім нічого не було. Геть нічого. І це бачив і солдат, котрий повів Едика-Еміра, і бачить другий, який супроводжує її із Зіною, підступною, як і брат. І бачить лахудра Натаха, яка ночує в зеківському бараку, а тепер іронічно дивиться їм услід. А потім це побачить колона зеків, котру зустрінуть за ворітьми колонії.

– Какие тьолочки-метьолочки, – гукнуть не до них, до неї.

– Молодая тьолка, а та уже коровушка. Пойдем пастись? Га-га-га!

Ще якісь брудні слова. Регіт. Віта от-от зомліє. Зіна хапає її за руку. Тримає міцно-міцно. Так, що, здається, от-от хрусне кістка.

– Отставить, – крик. – Шестой отряд, не смей. Это советская девочка.

– Совдевка, улю-лю-лю, – кричить котрийсь із зеків, збуджуючи нову хвилю реготу.

Проте дорогою до вокзалу Віта поступово заспокоюється. На неї накочується густа гаряча хвиля. Але не сорому і злості. Чогось зовсім іншого, чому немає назви.

І немає ціни? Чи вона є? А він же навіть не поцілував на прощання...

11

Даздраперма вернулася додому, в квартиру дочки, а Олесі все ще не було. Не відала, що й робити, а Віталію не хотіла тривожити. Лишилося хіба чекати, а чекати вона не любила.

Колись сказала колезі по роботі:

– Покажи мені, хто любить чекати, і я кину в нього каменем.

Ні, не любила – хотілося підігнати час, коли стояла в черзі, а черг було багато: в гастрономах, промтоварних магазинах, в аптеках – скрізь були черги. Не любила чекати, коли виздоровіє Віта, яка хворіла в дитинстві часто, аж занадто часто. Не любила чекати звістки од когось, коли знала, що звістка має надійти, а її не було. Не любила чекати, коли... коли чекала, що от-от повернеться з безвісти донька, а вона не поверталася. Не поверталася так довго, що здавалося – вона зіпхнула чекання, а може, й саму можливість повернення в безодню.

Раптом вона подумала: «І все ж я любила чекати. Любила».

Любила? Господи, як це було давно! Як давно. Густий туман сірою волохатою ковдрою покрив той час. Ковдра ставала важкою, мов камінь, залізною. Її не підняти. Та останнім часом, ні, не останнім, а давно вже, давно вона стала згадувати той солодкий і гіркий час. Солодкий, бо солодкою до знемоги була згадка. Гіркий, бо домішувалося те, що трапилося потім, хтось наче приходив і сипав у напій спогадів сіль чи гірчицю. А може, і те і друге разом. І вона мусила той напій пити, випивати до дна.

А в солодкому спогаді вона, маленька Дазочка, чекала тата. Його повернення з роботи. Найкращого, найрозумнішого, найсильнішого, найдужішого у світі тата. Який, ледь ступивши за поріг їхньої оселі, візьме її на руки, притисне до трохи колючої щоки й підкине високо-високо. Тертя об щоку й підкидання ставало їхнім своєрідним ритуалом вечірніх зустрічей, але яким приємним, радісним, ба, солодко-хвилюючим був цей ритуал. Тато часто затримувався на роботі допізна, й тоді Дазочка не могла заснути, бо як заснути без підкидання? Мама Рита сердилася і ревнувала доньку й чоловіка до цих зустрічей. Наказувала заснути, й тоді Даза називала подумки маму Риту, Маргариту, мамою Маргаринкою й крадькома під ковдрою показувала їй язика. Тоді тільки-но з'явився цей продукт, Даза пам'ятає плакат, який переконував, що радянський маргарин кращий за масло буржуїв, за масло взагалі. Маму Риту, Маргаринку, Маргаритку, квітку Маргаритку, як її називає тато Роман, Даза також любила. Дуже-дуже. Але хай не заважає чекати тата, не перешкоджає її такому солодкому чеканню. Солодшому за цукор, який виробляв тато. Бо тато був директором цукрового заводу в місті з також дуже солодкою назвою Ізюм. Потім його перевели до Харкова, він став начальником управління всієї солодкої промисловості (так називала Даза). А потім разом з усім наркоматом, [2 - Народний комісаріат, як до лютого 1946 року в СРСР називалися міністерства.] усім урядом переїхали до нової столиці - Києва, де тато отримав нове підвищення й нову посаду - заступника наркома харчової промисловості. Роботи ще побільшало, а часу поменшало, та незмінним лишався ритуал. Тато ріс на роботі, росла й донька, ритуал лишався. Правда, тепер тато вже не підкидав, а підносив на руках - її сильний, найкращий у світі тато. Ще Даза, стомлена чеканням, могла загратися, пізніше - зачитатися, тоді тато, коли заходив до квартири, питав: «А де мій м'ячик?» Даза вибігала й удавано-сердито казала, що ніякий вона не м'ячик.

- М'ячик-підкидунчик, - сміявся тато.

- Не підкидунчик, а пустунчик, - вставляла слово мама.

Якось тато з Дазою на піднятих високо руках і притуленою до нього мамою Ритою сказав, що їм не вистачає такої фотографії, що мусять зробити.

Але роботи більшало, часу меншало, обличчя в тата осувалося і сіріло, не завше й був тепер веселим, коли вертався додому. Як почав сам, бо пізно, вечеряти. Даза чула крізь двері, який став тривожний час, вороги-шкідники лізуть з усіх щілин.

- Хто б міг подумати, що Віктор така сволота, - якось почувла Даза. - Сипати бите скло в цукор! Сволота! Стріляти таких мало. Запхнути б йому те скло в горлянку.

Сердито брязнула об тарілку кинута виделка. Тихо зойкнула мама.

- Дай-но графинчик, - почувла Даза. - Може, полегшає.

Віктор? Який Віктор? Дядько Вітя, котрий приїздив з обласного міста над Дніпром і смішно робив доньці друга пальцями «козу», а потім урочисто

вручав великого, величезного цукерка, зробленого спеціально для Дазочки-приказочки.

- При... при... при... Ось зараз ще щось згадаю...

- Я не приказочка, - більше вдавано супилася Дазочка.

- Тоді прислівочка, - сміявся дядько Віктор. - Із словом, солодшим за цукерку.

- І не прислівочка.

- Тоді сливочка - гарна дівочка, вишня-абрикосочка, на траві - маленька росочка.

- Ну вас...

- Тоді ким тебе назвати, Кізочкою?

- Ні. Ос...

- Осою. Кусючою осою?

- Осликом. От!

Дазі вже зовсім не хочеться сердитися. Гніватися. Супитися.

Дядько Віктор був багатирем зі казки, як і тато. Червоним багатирем, сильнішим за всіх Котигорошків і, тим більше, Гориничів.

Дядько Віктор - ворог, який сипав скло у цукор? Даза уявила це, уявила, як мама сипле такий страшний цукор ій у чай, скрикнула, затулила личко руками й заплакала. На долоньки рясно потекли сльози.

- Дазочко, що з тобою?

То мама відчиняє двері до її кімнати.

Даза теперішня чує, як тихо відчиняються вхідні двері, які вона не зачинила на замок, бо боялася, що засне й не почує дзвінка. Або стукоту в двері, якщо відключать електрику. Її страхи, що з віком стали рости. Хоч зараз нізащо б не заснула. Але боялася.

Прийшла Олеся.

- Привіт, бабульок, - каже вона незвично весело.

Такою внучку Даздраперма ще не бачила.

- Де ти була? Ти знаєш, котра година?

- Здається, півдванадцятій твого хвилювання.

У Олесі голос аж надто безжурний. І раптом, глянувши на внучку, бабуса розуміє, чому. І вся холоне.

- Ти... Ти пила?

- Трішки. Вина. Ми виграли. Ну й відзначили.

- Леся...

Даза не знає, що сказати. Десь всередині її тіла народжувалися конвульсії. Так уже було, коли вона хвилювалася. Дрижала вся середина. Почало нудити. Може, це передвісник епілепсії? Але хіба епілепсія може вперше прийти у її віці?

Олеся оминула бабусю, стала у дверях, що вели до кімнати. Єдиної кімнати. До Дази прилетіла пісня, слова з пісні: «Де ж ми будемо ночувати?»

У пісні, здається, сон питав у дрімоти. Але спати їй цього вечора не хотілося. Хотілося піти світ за очі. «А не можна», – сказала собі.

– Ну, повчи мене. – Олеся стояла, взявши руки в боки. – Дорікай. Нагадай, скільки мені років. Чи нагадати тобі, бо ти ж, мабуть, ще не запам'ятала... Бо ти... Ти...

– Якби я приїхала не тиждень тому, – сказала Даза, – я б тебе... тобі...

– Дала ляпаса? Побила б паском? Поставила на коліна на гречку?

– Лягай спати. Я тебе не перевиховаю. Принаймні сьогодні.

– Чому ж ні? Гадаєш, я не знаю, чому мама покликала тебе? Звикати! Ха-ха
– звикати! Звикайся. Бо мама, мама... Йди собі, чужа бабо.

Олеся вбігла до кімнати і впала на диван. Даза почула:

– Ненавиджу! Світ ваш ненавиджу!

«Як добре, що все добре, що вона повернулася, – подумала Даза. – Що нічого такого не трапилося. Але що вона знає? Що Віта, її мама, приречена?»

Два тижні тому вона почула у трубці голос Віти. Голос, що вже почала забувати. Досі стояла на лезі того найріднішого напівзабутого голосу. Стояла й не падала, хоч мала б упасти. Бо надто далеко були обое одна від одноі. Не за відстанню, навить не за часом. За втратою одна одноі, за вироком, який підписали собі. Віталія була винна. Винна до того дзвінка. А тепер? Безумовно, винна вона – мати й бабуся. Чого не вистачило – мудрості, доброти, покаяння, розуміння втрати?

«Тобі буде легко з нею», – почула голос дочки.

Ні, не так. Слова, сказані там, у замку, чи біля замку, були іншими: «Тобі буде з нею нелегко, але добре». Нелегко, але добре – як це? І далі: «Вона – це ми з тобою, зібрані в одній людині, котра не визнає обох наших характерів».

Віта казала тоді ще щось. Здається, про те, що Олеся не вміє користуватися своїм характером... Чи своїм життям... І що її треба навчити...

Даздраперма пішла на кухню й сіла на стілець. Хотіла налити води, щоб випити, з-під крана чи з чайника, але передумала. Спрага не найголовніше. А що головне? Вона не знає, як далі поводитися з онукою. Не знає, от яка біда. Вина перед нею і дочкою душить її. Вина е, от яка ще більша біда. Хоча не вона ж, а Віталія втікала з дому. Вона вже раз вертала дочку. Вертала! Яка ж ціна життя, якщо добрі, правильні, значимі слова не мають доступу до душі, якій адресуються...

Даздраперма сиділа довго, дуже довго. Гула голова, з якої вона проганяла думки. Треба було лягати спати. Спала вона на кухні, на розкладачці,

Олеся й мама Віта спали в одній кімнаті (іншої не було), але вона так не могла – дівчинці пішов п'ятнадцятий, навіщо їй спати в одній кімнаті зі старою бабою?

«Йди геть, стара бабо», – почула вона слова онучки.

Ні, не так. «Йди собі, стара бабо!» – їй дозволяли йти. Куди завгодно.

«Справді, треба пройтися, – подумала. – Пройтися й подумати. Я колись казала, що думати треба на ходу. Десь це читала. А може, й сама вигадала».

Вона піднялася, вийшла до вітальні. Світло в кімнаті горіло. Тихенько відчинила двері. Олеся спала на дивані – як прийшла, нероздягнена.

На правому боці, ноги підібгані. Обличчя... То було сонне лице дуже ображеної дитини. Не підлітка, а маленької дитини. Якій не дали улюбленої іграшки, нагримали за щось чи надто рано змусили йти до ліжка.

«Люба моя», – подумала Даза, дивлячись на це зворушливо-ображене личко.

Даза пошукала очима, зняла з дивана накидку і вкрила внучку. Тоді вимкнула світло й так само тихенько, як зайшла, вийшла. Треба таки пройтися. Їй раптом стало душно. Ну, хвилин двадцять пройдесться, біля самого будинку.

Вона тихо дістала з вішака пальто, накинула. Зачинила двері тільки на один замок.

Прохолодне весняне повітря принесло думку. Про те, що все треба віддати на течію часу. Що опиратися йому немає змоги. Що десь в часі майбутньому народжується нова дійсність. Для неї, Віти, Олесі. Не знати яка – гірша, краща, але нова. Їй також опиратися дарма.

Добре було б, аби та дійсність подарувала диво. Щодо дочки. Такої мужньої дочки. Вона, Даза, так би не змогла.

Пройшла мимо будинку, почула дівочий сміх, що долинав з дитячого майданчика. За ним хлопчачий тенор, який прикидався басом. Там тривало своє життя – весняне й безжурне. Таке, яким і мало бути.

Уже на вулиці, коли пройшла трохи й хотіла вертатися назад, почула, що за її спиною хтось біжить. Легко, але дуже швидко. Обернулася й у темному світлі віддаленого ліхтаря побачила те, чого не могла побачити, – до неї бігла дівчинка. Олеся. Олеся? Звідки?

Олеся підбігла й з розгону ткнулася об Дазу.

– Бабусю, ти? Господи, ти? Ти справді вирішила, що я тебе проганяю?

Олеся схопила бабусю за пальто й почала трясти її. Люто й відчайвно.

– Ти хотіла покинути нас? Як ти могла?! А ще мама казала, що ти мужня й терпелива!

– Мама казала? Коли?

– Коли я провідувала її в лікарні.

- Пустити мене, - сказала Даза. - Розтрясеш уся, як грушу. Я просто вирішила пройтися. Вирішила, що не засну, от і... пішла. Я звикла перед сном гуляти.

Олеся відпустила лацкани пальта і зайшлася істеричним сміхом. Аж корчитися стала од сміху.

- Он як! Вирішила пройтися. Вона звикла гуляти... Перед сном. Дуже мило, дуже приємно, дуже-дуже несподівано. Ха-ха! А я вже подумала хтозна-що.

Дазі стало легко. Майже справді приємно. Десь вона чула ці слова, цю фразу - дуже мило, дуже приємно, дуже-дуже несподівано. І згадала - на дитячій виставі в ТЮЗі, театрі юного глядача, куди ходила разом з лікаркою, колегою по роботі та її внучкою. Зустріла, а вони - йдемо в театр, ходімо з нами. Чому б і ні, вирішила тоді вона.

- Ти не спала, погане дівчисько, - сказала Даза. - Ти не спала, тільки прикидалася.

- То й що? Я думала, ти прийдеш...

- І буду каятися? Чи бити?

- І те, й інше, - засміялася Олеся. - Яка у мене була мармиза?

Даза подивилася на онучку. Очі блищать, як у кицьки. Кицьки, яка вийшла на полювання. Чи вже вполювала мишу. Велику мишу на ім'я Даза. Даздраперма. Нехай. Вона стиха посміхнулася. Ледь-ледь. Вимовила:

- Як тепер кажуть - у тебе була класна мармиза. Гарно зіграна роль.

- Я не грала, - сказала Олеся. - Просто я... Ходімо.

Дорогою до будинку Олеся сказала, що хай бабуся не думає, що вона тепер слухатиметься. У неї своє життя. Тільки її. І ніяких прав ніхто на нього не має. Окрім хіба мами. Але мама хвора, в лікарні. Тож далі будуть кожна сама по собі. Вона й готувати вміє.

- Ти ж бачила, що я майже нічого не їла, що ти готувала, - казала Олеся. - І прати я вмію. Отже, кожен сам по собі. Я б сама лишилася, але не треба тривожити маму.

- Дякую, - сказала Даза.

- За що?

- За те, що ти так все добре обдумала і розклала по поличках.

- Ти смієшся? Насміхаєшся наді мною?

Олеся спинилася. Стояла, й Даза відчувала, як у внучки знову все закипає.

- Ні-ні, що ти, - поспішила запевнити бабуся.

Але нотка іронії у її голосі була. Нота до. Нота ре.

«Мені хочеться ревіти, як білузі, - подумала Даза. - Та чи білуги ревуть, чи риба плаче? І хто чує її плач?»

У квартирі Олеся сказала:

- Спатимеш у кімнаті. У нас, слава богу, і ліжко, й диван. Ти не бідна родичка.

- Я дуже багата родичка, - сказала Даза. - Тільки дурна.

- Підозрюю, що не така вже дурна.

- От і порозумілися.

Олеся показала, пирхаючи при цьому, як сердита кішка, як розкладається ліжко-крісло, на якому спала мама Віта. Наче підкреслювала, що бабуса не знає, як це робиться.

Сердито сказала, що їм добре спалося удвох, але мама відділилася. Щось на неї найшло. Нехай повернеться, спатимуть разом. Як дві лесбіянки, хі-хі. Знаєш, хто це?

- Знаю, - сказала бабуса.

Звісно, Даза не змогла відразу заснути. Не мог-ла. Кликала сон, а він не йшов.

Почала рахувати: спочатку козликів, потім слоників. Подумки молилася, хоч не знала, добре це чи ні і чи можна взагалі навіть подумки молитися в ліжку. Потім заплющила очі й дала собі слово не розплющувати, доки не засне. Ніби, як засне, то могла розплющити.

І коли вже сон почав гладити її м'якою пухнастою лапкою, почула голос вредної Олесі:

- Бабусю, ти не спиш?

- Ні, - сказала Даза. - Не можу заснути.

- І я не можу.

- То поговоримо? Чи ти не хочеш?

- Не знаю. - І після паузи: - У тебе було щасливе дитинство?

- Як тобі сказати... Спочатку дуже щасливе. Десь років до десяти. Ні, трохи менше.

- А потім?

Даза відповіла не відразу. Помовчала, бо надто зненацька було задане запитання. Ні, не так. Не те запитання та ще й серед ночі. Болюче для неї.

- Давай, я тобі розповім краще про щасливе.

І вона розповіла. Про життя в різних містах, переїзд до Києва, про тата Романа й маму Риту. Про те, як вона любила чекати тата, як любила оте вечірнє підкидання вгору. Чим далі говорила, тим більше здавалося, що розповідає не вона, а хтось за неї. Хтось чужий її голосом. Хтось, хто давно знає про це щасливе дитинство і ось вирішив розповісти. Бо думає, що вона не знає про нього.

Тут вона спинилася. Тиша в кімнаті аж бриніла. Олеся. Олеся наче не дихала.

– Оле...

Даза обірвала себе на півслові. Во зрозуміла, що внучка просто заснула посеред її розповіді – погане невдячне поросля. Швидше великий підсвинок. Свавільний, як сто неприручених баранців. Осля.

Даза сердилася і сміялася в душі.

Хай собі спить.

Мабуть, з мене нікудишній оповідач.

І розповідь нереальна.

І не той час для розповіді.

Вона спробує знову й собі заснути.

Але сон не йшов. Натомість приплив непрошеним гостем спогад. Якого не мало бути у її розповіді. Картина того пізнього вечора, коли вона прокинулася від голосів. Тата і мами. Голосів, котрі долинали крізь напіввідчинені двері. Даза встала з ліжка і підійшла до тих дверей. Навшпиньки. Зараз вона крикне й кине́ться до тата. І він підні... Ні, приго... Вона завмерла, бо надто незвичним було те, що почула. Голоси (упівголоса) наче перепліталися між собою.

Мамин:

– Ти точно знаєш? Може, це помилка? Жахлива помилка?

– Сашко Терентьев сказав. По старій дружбі. Та я це відчув на вчорашній колегії. Щось змінилося. Павло Аркадійович... Він ніколи так не дивився на мене. Ну, а Сашко... Наче хотів дати мені шанс... Щоб я, як Любченко... [З – Голова уряду УРСР Панас Любченко у 1937 році, передчуваючи арешт, покінчив життя самогубством, застреливши перед тим дружину.]

– Що ти таке кажеш, Романе!

– Рито, виходу нема. Прийдуть цієї ж ночі, я відчуваю.

– Але ти... ти ж не винен?

– Ти наче сумніваєшся в мені... Вороги добралися й до мене. Вони скрізь. Вони хочуть знищити наше народне господарство. Тому й б'ють по таких, як я. Я не здивуюся, коли там, в енкаведе, скажуть, що я також підсипав товчене скло в цукор чи сипав щурину отруту в тістечка для дітей.

– Вони розберуться... Не може бути, щоб не розібралися.

– Ні, лишається один вихід... У мене є револьвер...

– Ти...

– Якщо ти згодна... Усе одно візьмуть і тебе...

– А Даза?

– Я чув, що коли нема вироку, то таких дітей відправляють у звичайні дитбудинки...

– Як це – звичайні?

– Ну, не для дітей ворогів народу. Це шанс для неї.

«Тато... Тато... Тато – во...»

Голова у Дази зробилася великою, нестерпно великою. Водночас хтось наче стиснув її. Великими залізними долонями. Вона заточилася і впала на підлогу.

Коли відкрила очі, біля її ліжка сиділа мама зі склянкою в руках.

– Як ти нас налякала, Дазочко. Тато пішов дзвонити у «швидку». Чомусь не працює телефон.

Даза дивилася на маму й не могла її впізнати. Хто така її мама? Звідки? Вона... чужа?

– Тобі ліпше, Дазочко? Що тобі болять? Голова? Серце? Зараз тато...

– Тато?

Даза вигукнула і звелася на лікті. Вона затремтіла.

– Мені нічого не болять, – сказала якомога твердіше і подивилася мамі в очі:

– Тато – ворог народу?

– Що ти таке кажеш, Дазочко?

– Я...

«Я чула», – хотіла сказати Даза, але не встигла. Бо скрипнули, потім стукнули двері. Й почувся чужий голос:

– До стіни. Руки на стіну. На стіну. Бач, втекти хотів, сволота!

І голос її батька:

– Дочці справді стало погано. Я хотів подзвонити.

– Руки! – владний голос. – Не рухатися. Зараз перевіримо.

Шум, важкі кроки, й до кімнати заходять двоє незнайомих чоловіків. Із зброєю в руках.

Наступного дня Віталія дізналася про таємницю Софії. Ця жінка не приховувала, що в сім'ї все визначала вона. У цілій родині, до якої вона зараховувала десятеро своїх дітей і майже три десятки онуків, трьох своїх сестер і двох братів з їхніми дітьми. Усі вони мусили дотримуватися своєрідного графіка провідин мами, тітки, бабусі. Одне товариство до обіду, одне, а ліпше два – після обіду й тихого часу. Віталія спершу дивувалася, а потім перестала дивуватися такому підходу. Раз їй здалося, що цими шумними велелюдними відвідинами Софія хоче загасити свою тривогу й страх перед хворобою. Це також було, як то кажуть, присутне, що цікаво

– остраху Софія не приховувала. Але суть проявлялася в іншому. Характері цієї жінки, її прагнення створити свою, родинну міні-імперію, зі своїми законами й правилами. Вона з дитинства визначала, котре з дітей ким буде, який шлях у житті обере.

– Я з дечтва бачила, в кого до чого руки тягнуться, – казала Софія. – Як до техніки – то до техніки, як до землі – то до землі. Коляня, бачила, шофьор – то шофьор буде, а Вітька грамотним хлопчиськом ріс – то йому в начальство дорога. А ни до чого ни тягнешся, кебети ни показуеш, то мама тобі оприділить – шити ци на базарі торгувати. Так і виходило по-мему. І слава богу, щасливі живуть, ниhto ни скаржиця. Ні на роботу, ні на жінок альбо чоловіків, котрих я ім вибрала. Бо в мене понетіє і нх добрий. На житте й на людей. Як не крути, а правда з мего боку зі свічкою стоїть.

Та як призналася Софія, в її стрункій, логічній, досконалій життєвій системі таки була одна тріщина. Та тріщина найдужче їй муляла й боліла. І що далі, то дужче, не могла перестати. Хоча, як Софія казала, давно викинула «тую проблеміцу» з голови і серця. Як не дивно, «проблеміца», «окаянниця» також мала ім'я Софія.

– І то ж тре було, щоби мему лисому дурневі вперлося до голови: давай назвемо дочку на твою честь, – сокотіла Софія. – Ну, правда, тоді він ще не зувсім лисим був, як типерка, тико залисини з двох боків світилися, як, бува, смужечки блимають з-під фіранки. Ну, й ото вперся – третю дочку на твою, себто мою, честь. Бо вже ідну Марусею нарекли на честь меї мами, гинчу, тоїсть другу, на честь тітки Галі, котра нам цілого бухвета на весіллі подарувала, а типерка й до мене очередь дойшла. Ну, я ж тико для виду трохи покомизилася, нібито суперечила, мо', яке друге ім'я, хоріше, тре вибрати. Самій же, чого там, приятно. Ну й назвали! Ну й Софія вийшла тарабарська, хай Господь простить. Тико ім'ячко спаскудила.

«Софія тарабарська», як виявилось, першою пішла проти волі матері, вибрала і професію, і долю всупереч. Замість поступити в торговий технікум чи хоча б у педучилище (бо таки вчилася, чого там, низгірше, казала Софія), вона вирішила стати актрисою, «артісткою» (Софія з притиском) і крадькома від матері поступила в «якусь там школу» при тіятрі у Львові.

– Та хіба я така зверка, – каже Софія. – Я ж би й ни проти вже, ну, рішила артісткою стати, то хай і артісткою, ну я нібито так, для виду, сказала – щоб ноги твеї в нашім домі ни було. А самій же серце болить. То хай би й артістка вже, воне ж таки гроші ни злецькі зароблеють, я чула, особіно як у кіно представляють. А то ж вийшло – і сміх, і гріх, і кукуріку.

І Софія таки розповіла, спершу перебивши болючу розповідь про доньку якоюсь сільською історією, як таки зібралася й поїхала в те місто, де неслухняна дочка в театрі працює. Як, стидаючись, «купила білета в самий останній ряд, щоби дочка ни побачила». На виставу, де, як дізналася, грає дочка. Як вдивлялася на сцену, коли то неї побачить. І як була вражена й розчарована. Бо дочка тільки два рази за всю виставу на сцені з'являлася. Раз сказала: «Пан Петро Адамович приїхали. То обід подавати чи ще зачекати?» А другий, як там якась пані на неї сварилася, за любов до пана дорікала, то так сумирно: «Не гнівайтесь, я нашого пана, як батька, тільки люблю». Ото й усе. Софія призналася: після вистави, як виходила з театру, то здавалося, що всі знають, що то вона мати тої нездалої артистки. Ну, правда, в перерві побачила доччину фотку там, на стіні, за залом, де люди гуляють. Дивилася довго. І в якоїсь дівчини таки спитала, чи то хороша артістка – Софія Кравець. А та з смішком: «Дуже хороша, вона в дитячій виставі гарно поросятко грає».

Софія:

– Боженьку милий – поросетко! Як тее собі представляю – зимно робиться. Перед усіма людьми. Поросетко! Ото тре було вчитися, щоб поросетком ставати?

Вона таки тоді знайшла театральний гуртожиток, де жила дочка. Умовляла, пересиливши себе, вернутися додому. Софія-молодша сказала, що щаслива грати навіть поросятко. Що це її життя. Тільки її, яке вона вимріяла і вибрала.

То було шість років тому. Тепер дочка живе в тому ж гуртожитку, куди вернулася після невдалого заміжжя. І грає маленькі ролі, животіє на крихітну зарплату. Як те поросетко, якому, може, й дадуть їсти, а можуть і забути.

– Господи Боже мій! – Софія сплеснула руками, а потім їх заломила. – У трийцять, щитайте, три роки микає у тому гуртожитку. Ні кола, ні двора. Ні дитинки, ні хатинки. Як же серце не розриватиметься? Чесом, як проснуся, думаю: хай би ліпше неї у мене ни було. Хай би то сон був, що в мене штири дочки. Хватило б і трьох, прости мені, Боже. Ну, син найменший, Тарасик, розвівся з жінкою, так уже другу має. Та там діло житейське. А тутика... Позор в родині. На цільну родину й сило. Нікому й ни кажу, яка то в мене артістка.

Віталія не знала, що відповісти. Переконувати, що доля Софії-молодшої – то її доля? Була чомусь певна, що мати те й сама розуміє. Раптом вона відчула: дуже хочеться Софії побачити дочку тут, в палаті.

Обережно спитала, чи знає, який у доньки телефон.

– Общежитський е, тільки я забула. А нащо то? Ни хочу я неї бачити. І на похорон хай ни приїздить. Скибка одламана та й на землю впала.

– Скибку можна й підняти, – сказала Віталія.

– Підняту скибку до рота ни беруть.

«Я теж відламана скибка, – подумала Віталія. – Була. Довго була. А тепер? Одламана від життя? Скоро відламаюся».

Уперше її оповив такий щемкий жаль, що хотілося плакати.

Кілька тижнів тому – неповний місяць – вона дізналася про страшний діагноз. Досі нічого не боліло. Трохи поколювало збоку, десь під серцем. Вважала – може, щось у бронхах, перевіриться, ще перевіриться, може, віддає серцевий м'яз.

...Трохи боялася. Так, боялася. Заспокоювала себе і боялася перевіряти, тепер у цьому можна признатися. Гладила те звірятко страху, запевняла, переконувала себе: нічого серйозного, роби свою справу, страхопудко, твое діло – інших лікувати.

Нарешті відважилася. Так, для формальності перевіриться. У своїй же лікарні. Вона була надто досвідченою й розумною медсестрою, фактично лікарем за кваліфікацією. Побачивши знімки й вираз обличчя добре знайомого лікаря, зрозуміла – найгірше.

– Вікторе Дмитровичу, – сказала вона. – Я не боюся. Я ж бачу...

– Що ви бачите? – Віктор Дмитрович промовив сердито. – Що ви бачите, Віталіє Миколаївно? Вам просто треба перевіритися в окнодиспансері. От і все.

– Я ж бачу – у легенях пухлина.

– Ви занадто багато бачите! – Лікар уже сердився не на жарт. – То й що, як, допустимо, пухлина? Пухлини бувають різні. Переважно доброякісні.

– Хороші й дуже хороші, пухнасті з гарними хвостиками. – Віталії стало безпричинно весело, хоч веселість була з гірчинкою – маленькою, мов дрібне зернятко. – Я ж кажу, що нічого не боюся. Я стоїк і агностик, щоб ви знали.

– Ох, грамотна ви наша! – Віталія побачила цієї миті, що в лікаря дрижать пальці. – Освічена й інтелектуальна. Зняти б вам халатика... Та кропивою... За те, що марнували час... Ви ж медик... Без ваших агностицизму й стоїцизму дасте фори нашим багатьом дипломованим... скажемо делікатно – псевдолікарям...

– У мене під халатиком...

Віталія хотіла сказати в тон їхньому діалогу: «Ще досить привабливе тіло, вам би перехотілося бити...» Та жартівлива хвиля минала вже її. Зробила гарячими щоки й груди й відлинула. Здавалося, запашіло повітря. Ось-ось спалахне все в лікарському кабінеті – папери на столі, сам стіл, жалюзі на вікнах, вазон на підвіконнику, халат лікаря, він сам. Така задуха постала враз у цьому кабінеті. Непровіреному.

– Віталіє Миколаївно, ви...

– Стала бліда як смерть?

– Ні... Ви... Ви ніякий не стоїк, а боягузка, Віталіє Миколаївно...

– Давайте направлення, – сухо сказала вона. – У той ваш білий і пухнастий диспансер. Усе. Дякую.

Їй не склало труднощів, пустивши у хід хитрощі, а ще пляшку справді дорогого коньяку і певну суму, дістати доступ до тих папірців, по яких розкинув свої клешні страшний звір. Канцер-шманцер.

У неї, виявляється, прихований перебіг, який веде до останньої стадії. Болить усе сильніше. Ось-ось вибухне страшний біль. Ось-ось підуть метастази, які не спинити.

На роботі й удома вночі Віталія програла кілька можливих варіантів. Варіант А – взяти направлення до Києва в інститут раку. У Києві є Даздраперма й приїздитиме Олеся, там вони й познайомляться. На всякий випадок. На випадок летального... Кінця?

Обличчя мами Дази впливло із темряви. Очі дивилися пильно й докірливо. Про щось питали. Просили чи наказували відповідати.

«Бог згадав, мамо, що ми не просто є, а є обое, в одній зв'язці, – подумала Віталія. – Що тобі треба дізнатися: у тебе є внучка, якщо досі не знаєш. Це теж можливо. А мені треба добряче відлупцювати тітку Гординю. Пристань наближається. На ній стоїмо обое, а хто пливе на човні, катері чи кораблі – зараз дізнаємось. Зараз він вилле у воду отруту чекання».

Вона вибрала варіант Б – повідомити Даздраперму (Господи, маму!), телефон, слава богу, ще пам'ятає, навряд чи консервативна мама його змінила, хіба додалися одна чи дві цифри, запросити її чи звеліти приїхати до Луцька. Їй самій теж тут лікуватися. Утім, лікуватися не зовсім те слово. Ти ж хвалилася, що стоїк і агностик, Віталіє Миколаївно. Ніби їх милує дядько (чи дідько) з клешнями! То сплачуй за останніми рахунками. З такою гідністю, наче ти королева. А ти і є королева, тільки підданих у твоєму королівстві – ти сама (королева й інфанта) і твої відчуття й почуття. Твій заплаканий світ. Витри йому сльози – і вперед. Насамперед треба дістати морфій, побільше морфії. Ти ж медик, усе зробиш сама, ти не дозволиш огидному болю шматувати твоє справді доволі ще гарне тіло.

13

Віталія дісталася до Києва, а тоді вже сама (повагавшись на вокзалі – а може, вернутися додому?) у те село на Вінниччині. На вокзалі ж у російському місті найперше сказала Зіні, що хоче в туалет.

– Залиш сумку, я постережу, – Зіна.

– Ні, я з...

У кабінці мусила одягтися. Була зла й наче в тумані. Що він робитиме з тими, що забрав? Показуватиме таким, як сам, убивцям, бандитам, злодіям і грабіжникам? А ті сміятимуться, огидно реготатимуть? Як соромно! Як бридко! Під землю провалилася б. Усе! Між ними все скінчено... Назавжди!

Чи... Чи нікому не покаже... І вночі, коли всі спатимуть... Тулитиме до... До... До шоки і... Невже цілуватиме? Віта спалахнула й побігла до Зіни.

У селі її чекала сповнена емоцій Людка. Уся аж світилася. Розповідь виливалася бурхливим потоком, фонтанувала враженнями. Найбільше з них – тут повно хлопців, сільських і тих, що десь вчаться і тепер, як вони, на канікулах. Не просто хлопців, а різних і гарних. Тут, уяви собі, тричі на тиждень – в суботу, неділю і (увага!) середу – танці. У клубі, а опісля клубних для бажаючих – за селом на березі річки. До упаду... До ранку!

– Я вертаюся з клубу, бо бабуся, буває, не спить, а тоді тихенько вилажу крізь вікно назад, – сміялась Людка.

Тут, як і скрізь, звісно, є комсомольський патруль. Вони виловлюють школярів, місцевих старшоклашок, котрі приходять на танці. Але не чужих. До неї пробували присікатися – чи не школярка, бува, так вона відбрила, що перший курс технікуму закінчила. І відчепилися. Мамка з батечком до родичів поїхали, а там гуртом хочуть десь в Карпати пхатися, ну, вона відмовилася, сказала, що подругу чекатиме, тепер у них цілий тиждень краси й волі. Три вечірні сеанси танців, а може, й чотири, а як повезе – то й п'ять, бо батьки з родичами вкупі ще збиралися до Ужгорода заглянути, бач, почули, там є який винний підвал, де смачне й дешеве вино на розлив продають – бери хоч бочку. І можна за безплатно пробувати. Не шмурдяк ягідний, а справжнє виноградне вино!

Віта слухала й не слухала. У ній жило тремтіння всього тіла й душі. Яке мовби час від часу народжувалося десь аж на кінчиках пальців ніг. Її забирав у полон вихор, який жив і серед вітру, й серед тиші. Він ріс, наростав, і сили спинити його не стачило. Вихор ніс у собі дорогу до

далекого приуральського міста, дерева обіч залізниці, будинки, самотні постаті, котрі проводжали потяг тужливими поглядами, мовби просилися взяти з собою. На обрії виростали й зникали гори, обтягнуті голубуватою, з вороним відтінком димкою. Щось виглядало з тієї далини, сміялося, а може, й плакало. І теж кликало, тільки вже її, Віту. У спогаді-видиві вона не бажала приїзду, ніякої зустрічі. Та знала, що вихор принесе і її, і ту жакливу мить, коли зустріч неминуча, і стрій зеків, що заходять у ворота колонії.

«Я вразлива, тільки й усього», – сказала собі Віта.

Та якщо з вихору якось можна було вибратися – хоча б уявити, що вибралася – то дрижання не проходило. Більше того, воно ставало... солодким. В якийсь момент Віта задрижала вся, як... як маленьке цуценя, змокле, геть мокре, мокруше, беззахисне, бездомне, таке вона бачила якось пізньої осені біля їхнього будинку, біле, швидше сіре, од дощу й грязюки, з великими чорними цятками на лівому вусі, грудці, спинці. Воно просилося всім своїм виглядом захистити од цієї негоди, од цього світу.

– Чие ти? – спитала тоді Віта. – У тебе є господар? Я б тебе взяла, але... Може, в тебе таки є господар?!

Тепер хтось наче спитав її й вона... Вона подумки відповіла, чия. Чия вона. Жакнулася. Ні-ні. Вона, як і перше, перед тою дурною поїздкою, нічия, хіба мамина, сама по собі, горда, незалежна. Мамина, так. Але й маминою вже не була. Вона...

Віта затремтіла й зараз, під час заливчастої Людчиної мови. Поток. Ні, вона нічия. І дощу нема, і не мокне, надворі літо, і їх чекають танці. Танці-шманці, веселі, безтурботні, без будь-якого тремтіння – внутрішнього чи зовнішнього. У швидкому ритмі. Чи в ритмі вальсу або танго.

Перед танцями обов'язково тре було передивитися кіно. Й вони подивилися, заплативши отих всьогісінько двадцять копійок – виробничу картину, де гарна дівчина не могла пробачити хлопцеві, що він, бідолаха, не може стати передовиком. Страждала, переживала за нього. А як дивилася – гордо і покайно.

– Дурепа, – прошептала Людка Віті на вухо. – Хлопець же який! Та я б такого й злодія полюбила. Ой, вибач...

У відповідь Віта несподівано стисла тимчасовій подрузі пальці. Міцно-міцно. Зі злістю, образою, але наче й змовницьки. Справді, Людка знала про неї надто багато. Але була певна: доки вона, Віта, їй потрібна, Людка нікому нічого не скаже. А після школи розійдуться, як у морі кораблі. Тоді стане байдуже, хай варнякає, що хоче. Швидше б пережити цей рік.

Танці... Музика... Віта вміла танцювати, даремно ходила в гурток бального танцю. Танцювала й на шкільних вечорах, кружляла так велично й граційно водночас, що класна подруга (не Людка, звісно, а Тамара, Томочка) сказала:

– Ти як пава. І лебідь. Лебідка.

– То пава чи лебідка? – Вона тоді засміялася.

– Пава й лебідка. Мені б так танцювати! Я б показала, хто я така.

– Ти й так люксова.

У сільському клубі було до трьох десятків хлопців і дівчат. Людка сказала, у суботу, а особливо в неділю, буде більше.

...Її запросив найстарший на вигляд. Високий, дужий, з-під закачаних рукавів сорочки виглядало густе чорне волосся. Від нього, як і Едика, йшло потужне гаряче тепло.

- Ти справді з Києва? - спитав, коли прокружляли коло.

- Так.

- Твоя подруга казала, що в технікумі вчитесь. Можна взнати, в якому?

- Можна. - І тут на Віту напала злість, підкотила до горла - роби, що хочеш. - Ми не вчимося в технікумі.

- А де ж?

- У школі. Перейшли до десятого. Можете сказати завідувачій. Чи он тим... патрульникам.

- Не кусайся. - Він легко стис їй руку. - Не подумав би, що школярка.

- Тепер будете знати. Ми - малолітки.

- І у малоліток закохуються, - тихо напівсказав, напівпрошептав.

«Везе ж мені», - подумала Віта.

- Не в таких, як я, - уголос.

- А ви - які?

- Зіпсовані, - раптом ще зліше сказала Віта.

Він спробував заглянути в її очі. Щось відчув? Чи просто шукав погляду? Нехай. Нехай. Даремно. Усе даремно.

Їй перехотілося танцювати. По закінченні, коли її партнер галантно провів до першого ряду клубних стільців, Віта встала й підійшла до Людки. Та пришвидшено дихала, очі блищали. Віта сказала, що в неї болить голова.

- Що з тобою? Толик образив?

- Толик?

- Ну, котрий з тобою танцював. Класний хлоп. Після армії. Тут на нього місцеві кобилки западають. А він тебе запросив... Тут одна так блимала!

Вона знала все і всіх, Людка. Вона й тут виявилася своєю. Віта не вміла так. Відчула, що й не хоче вміти. Що не може бути безжурно-веселою. Коли... Коли він там... Там, у неволі... Вона.

«Я підла зрадниця», - подумала Віта.

- Ходімо додому, - сказала.

- Ти що, подруго? Танці тільки почалися.

Знову заграла музика. Веселішої. І знову Віту запросив Толик. Крутив її, мов дзигу. Віта летіла наче над ним. Прагнула одного - закінчення танцю.

- Більше мене, будь ласка, не запрошуйте, - попросила.
- Чому?
- У вас же є дівчина.
- Хто вам сказав?
- Люда.
- А, ваша подруга. Звідки їй знати, хто у мене є?
- Усе ж я вас прошу. Я вас прошу...

Віта різко повернулася й попрямувала до виходу. За нею... За нею йшов той хлопець. Толик. При виході її наздогнала ще якась дівчина. Схопила за руку.

- Ти... Городська... Толик мій хлопець...

Вона відповіла. Висмикнула руку. Пішла, розправивши плечі, як могла. Навздогін почула:

- Катю, як ти не розумієш... Їй погано...
- А мені... Ти що, хочеш її утішити? Я бачила, як ти на неї дивився, коли танцював...
- Та що ти ревнуєш до кожного стовпа...

«От я й стовпом стала», - подумала Віта, вже не зло, а з сумною усмішкою.

Вечірня прохолода остудила лице. Дув приємний вітерець. Село вже спало. Тільки озвався пес, за ним - другий. Знову настала тиша. У цій літній сільській тиші Віта розчинялася, з насолодою дихала й слухала тихе сюрчання цвіркунів, а може, й іще якихось комах, віддалене жаб'яче кумкання. Прощелестіла крилами зовсім поруч пташка. Віті стало добре й умиротворено. Наче справді хто пригорнув до себе чи поклав руку на голову. Вона тулилася до цієї ночі, тиші, зір, що рясно миготіли у вишині. Була наче їхньою частинкою - нічної благодаті, сюрчання, блимтіння зір, темної синяви неба.

Ця несподівана тиха радість тривала доти, поки Віта раптом не збагнула, що... не знає, куди далі йти. Що елементарно заблудилася. Вони виходили на цю вулицю з іншої. Але з якої? Може, з цієї? А раптом - ні? Тоді вона ще більше заблукає.

Лишалось одне - вертатися назад, туди, до клубу. Віта хотіла вже так і зробити, та наступної миті побачила попереду блимання маленького вогника і начеб віддалені, ледь чутні голоси. Вирішила піти туди.

Вона бачила село вдень: малі хати (вперше була в селі) наче розбігалися, щоб потім, коли озирнеться, завмерти, очікуючи на продовження гри. Люди віталися - геть усі - з нею. Здавалося, вітаються й корови, гуси, качки, дерева. Високі тополі несли на гілках-руках сонце, східні тополі - вранці, ті, що на заході - призахідне. А коли сонце ховалося за тополі, Віта мимоволі затуляла очі долонями. Наче дітвак. Чого так, не могла б сказати. Баба Павлина наставляла - прокинешся, ковтни спершу свіженького молочка, я в холодне відерце поставлю, як видом корову, на пару хвилин,

і не гаряче буде, і не вельми холодне. Ковтни й заплющ очі. Почуй, як молоко тобі квітку дарує.

– Квітку? – здивувалася Віта.

– Еге ж. Ту, що вчора корова з'їла.

Віта всміхалася. Тепер вона чаїлася серед ночі й вдивлялася у ледь помітну жаринку.

Ступила кілька кроків, спинилася.

На неї почало раптом обвалюватися небо. Віта підняла руки над головою.

Почула наче з далечини, а може, й неба, голос мами Дази:

– Ти знаєш, до зір не так вже й далеко. Зовсім недалеко. Їх можна й наблизити.

– Як – наблизити? – спитала тоді ще зовсім маленька Віточка.

– Рукою. А ще – очима.

– То зроби так. Я хочу зірку! – Вона аж притупнула ніжкою.

– Це зробиш колись ти. Я зараз не можу.

«Чому це згадалося?» – подумала Віта й опустила руки.

За ними опустилися й плечі.

Небо не падало, а вона стояла посеред чужого села – обманщиця, втікачка, чужа сама собі. Самій собі. Чужа такій, як стала тепер. Ще до цієї дурної поїздки. Треба йти, нічого не вигадувати, не боятися, а просто, просто, просто спитати, як потрапити до Людчиної бабусі Павлини.

Як не дивно, далі зовсім не боялася. Охороняло небо, зорі... ще щось потаємне...

Мама? Ні, не мама...

Вогник притягав її з кожним кроком владніше й нестримніше. Він був тепер сильнішим за зірки над нею. Віта йшла, наче прив'язана, до блимання цієї малесенької жарини. Жариночки.

Їх було двоє, двоє сільських молодиків, котрі на колодах біля чиїхось воріт (може, одного з них) розпивали пляшку. Як виявилось, по черзі, прямо з горла. Віта чемно привіталася і спитала, як пройти до оселі бабусі Павлини.

– Оселі? А ми – невеселі... Ти ди, яка грамотна, – сказав один з них. – Вроді не з наших... Городська, чи що?

– Я з Києва, – сказала Віта.

– Ти ба, столична штучка... Тож якої Павлини?

– Мабуть, Козюникової, – сказав другий чоловік чи хлопець.

– Та вроді не похожа... Знаю я Козюникову внучку... До баби регулярно приїжджає... Тая вроді кругліша...

Чоловік підніс цигарку до Вітиного обличчя. Віта відхилилася і закашлялася.

- Внучка баби Павлини? - спитав перший.

- Подруга внучки.

- Овва... А чого ж сама йдеш? З клубу, чи що?

- З клубу. Люда там лишилася, а я пішла. Тільки дорогу забула, - призналася Віта.

- Ну, кош, щоб показали?... Можемо... Ти з нами випий... Городські ж дівахи п'ють... Чи погидуеш?

- Я не п'ю, - сказала Віта. - Чесне слово, зовсім не п'ю. Я ще вчуся, - додала навіщось.

- Хіба студентки не п'ють?

- Я в школі вчуся.

- У школі вчишся? І на танцюльки ходиш? То своя дівка, га, рижий?

- Ну точно... Вже, певно, й не целка...

- Точнож. Своя дівка... На, пийни...

Віта взяла таки простягнуту пляшку. Пересилюючи себе, ковтнула. То була самогонка - смердюча, але міцна. Обпекло горло. Закашлялася ще більше, ніж від цигаркового диму. Стало душно - в голові, в грудях. Поплив світ під ногами. Плила ніч і вона серед ночі.

- Таки городська і делікатна... Но, може, підеш з нами, дівочка-припевочка?

«Десь я чула цей вислів», - подумала Віта (від Едика, кричали зеки?) й спитала:

- Куди?

- До любові! Не хоч? А силою?

Один з них, причіпливіший, встиг схопити за руку.

- Не треба, - сказала Віта.

- А то що буде? Нічка не видасть.

- У мене хлопець в тюрмі, - аж дзвінким голосом відчеканила Віта. - Він авторитет.

- То й що?

- Чули про такого Еміра?

- Не... Якого ще Чмура? - перший.

- А що? - другий вже трохи з осторогою в голосі.

- Зачепите - почуєте.

Відчула – вони збентежені. Та здаватися не хотіли.

– Бре-бре, дівчинко... Ну признайся – бре? Заливаєш?

– У Людки спитайте. Пішли до клубу? – І справді зробила порух, хоч голова все ще пливла. – Спитаємо?

– Та ну тебе... Як же ти з турміянином потоваришувала?

– Довго розказувати. – І раптом де й взявся в неї метал у голосі: – А мене проведете до баби Павлини. Пішли!

Вони таки взялися проводити. Теліпалися, похитуючись. Від них несло перегаром. Ще чимось не вельми приемним. Та Віті було добре й трохи весело. Подумала, що не такі вже й погані ці хлопці.

Вони щось взялися їй розповідати. Про якогось Михаська, котрий теж сидів у тюрмі. Про те, як мало платять у колгоспі на фермі. А е ж, виявляється, на світі такі міста, як Київ...

Віта слухала й не слухала. То був особливий вечір (чи вже ніч, адже кіносеанс починався о десятій вечора), сповнений подій і тривоги, чогось такого в ній самій, про що досі й не підозрювала. Ніби привнесене вітром чи цими зорями над нею. Або пташкою, що пролітала.

«Опиратися марно», – сказала тепер вона собі.

Опиратися вечору, тому, що відбулося й що відбудеться? Чого не було, але мало бути? Таємниця її поїздки... Щось підступило Віті до її дихальних шляхів, стало їх забивати. Вона от-от упаде, тільки б не впасти, дійти...

Майже біля самої хати їх наздогнала схарапуджена Людка.

14

Через два тижні після арешту батька забрали й маму. Даздраперма Снігурець, донька ворогів народу, опинилася в спеціальному дитячому будинку для таких дітей, як вона. Відтоді майже все життя її пропікали сіро-зеленкуваті очі директорки – худої, виструнченої, але котра в якийсь момент стала розпливатися перед очима Дазі й від того ставала набагато товстішою.

– Ти тут для того, щоб перетворитися у справжню радянську людину, яка любить товариша Сталіна, партію, народ і свою велику радянську країну. І яка ненавидить ворогів товариша Сталіна, ворогів партії, народу і всієї країни. А твої батьки були огидними ворогами народу, а значить, і товариша Сталіна. Подумай над цими словами і що треба зробити, щоб стати справжньою радянською людиною. Чи хотіла б ти бути донькою таких батьків?... Подумай!

«Чому були?» – майнула і зникла думка.

Мама і тато – живі?... Мама і тато... Про що говорить ця тітка? Огидна, худюща тітка... Тітка, яка розпливається... Ні-ні, вона не така, вона добра, справедлива, вона хоче добра їй, Дазі, хоче перевиховати її, зробити з

неї справжню людину. Вона не худа й не товста, так не можна казати. Треба думати.

«Але хіба я не люблю Сталіна?» – подумала Даза і злякалася.

– Можеш іти. І не забувай мої слова. Повтори їх. Думай над ними.

– Спасибі, – прошептала Даза – чи то на дозвіл піти, чи на дозвіл повторювати сказане директоркою, чи на те й інше, а більше на звільнення від пропикання очей, які от-от мали її спалити. Які карали більше, ніж слова. Ніж відчуття провини.

Вона думала дорогою до спального корпусу, дорогою на сніданок, обід, вечерю, уроки, післякласні заняття. Намагалася не думати, бо думати, виявляється, нестерпно, нестерпно боляче. І... думала. Як міг тато подібно до тих, кого він засуджував, сипати скло і отруту в цукор і тістечка? Як могла найкраща в світі мама Рита – лагідна, проста, сонячна – допомагати татові в цьому страшному занятті? Як можна так прикидатися? Як могли вони готуватися вбити товариша Сталіна? Виходить, вона не знала своїх батьків? Батьків, котрі вчили любити Сталіна, партію і країну, найсправедливішу в світі.

Вороги, підлі вороги і зрадники, котрі вміло маскувалися навіть перед нею, своєю донькою?

І все ж головний висновок, який зробила Даза, був таким: батьки, тато Роман і мама Рита, зрадили насамперед її, Дазу. Саме завдяки їхній зраді вона й опинилася замість розкішної чотирикімнатної квартири в цій великій залі-спальні на сорок ліжок, де весь час тхне хлоркою, потом, пилюкою, шмарклями, вавками, їхнім гноем, несвіжими простирадлами і мишачим послідом. Так-так, послідом, бо мало не щоранку його знаходять під ліжками й на проходах між ними, скільки б не замазували дірки. Даза боялася мишей, як і більшість дівчат, які жили у великій спальні-залі. Часом вночі їй здавалося, що чує, як велика сіра миша-мишуга, мишулище, мишара, швидко-швидко перебираючи ніжками, біжить саме до її ліжка. Тоді Даза натягала ковдру на голову й прислухалася до шурхоту довкола, чи не лізе миша до неї по ніжках ліжка. Поруч сопіла на своєму ліжкові Сонька Кудрявченко, рудувата дівчинка, батько якої вчив на заводі, де працював начальником цеху, як ламати верстати, аби вони не працювали, але й не ламалися одразу, а мати посміла в заводській конторі казати, що це неправда. Соня вдалася тихою, але затятою.

– Ви можете вбити мене, але я не вірю, що тато – ворог народу, – кинула вона якось у вічі виховательці Тетяні Борисівні. – Товариш Сталін розбереться, і вам буде соромно.

Тетяна Борисівна була головною мишею – сірою, зубатою, з гострим нюхом, швидкою ходом, гучним голосом, що міг перерости в шипіння, якого її підопічні боялися ще більше, ніж крику. Вона прибивала дівчат до підлоги коротким: «Стояти і не рухатись!» Або: «Мовчати, гадюченята!» Для доньок ворогів народу, а отже, і її персональних ворогів у неї було визначення: «Ви навіть не третій і не четвертий сорт, ви не протухлі і не прогнилі, ви ще не народжені».

Народитися новими вони мали тут, в цьому дитбудинку. На той час Даза, звісно, не знала, що десь там, наверху, існувало дві теорії, два підходи, як чинити з дітьми ворогів народу. Перша – їх треба направляти у звичайні дитбудинки, щоб там вони відчули всю ненависть простих радянських дітей, а відтак і усвідомили, хто вони є, і під благотворним впливом перевиховались. Друга – таких дітей треба збирати в особливих таборах чи будинках, перевиховувати, робити корисними для суспільства. Слів «зомбі»

чи «робот» тоді ще не знали, але система виховання вела саме до цього. Зрештою, другий підхід перед війною переважив. Тим більше, що в звичайних дитбудинках не завше й засуджували ізгоїв, а, траплялося, й відверто співчували їм, їхній гіркій долі.

У дитбудинку кілометрів за сто від Києва, куди потрапила Даза Снігурець, вихованці й вихованки поділялися на дві категорії: ті, що відмовилися від батьків-ворогів, і ті, котрі трималися, як Соня. Тих, що не хотіли відмовлятися, виховательки, вчителі й вихованці, котрі відмовилися, теж вважали ворогами народу. Яких, правда, не можна було розстріляти чи відправити кудись на Північ, в суворіший виправний табір, чи валити ліс, як їхніх батьків, котрих не розстріляли. Але їх можна було обзивати, крадькома або й відкрито дати штурхана, підставити ногу за мовчазної згоди тієї ж Тетяни Борисівни, підкласти в ліжко здохлу мишу чи обсипати щойно помиту голову заздалегідь припасеним піском або просто грязюкою. Не всі відважувалися на опір, та ж Сонька тільки тихо плакала або просто стискала зуби й затято мовчала.

Даза ночами, іноді і вдень згадувала, як мама мила їй голову пахучим-пахучим милом, потім ніжно витирала, доглядала все тіло, натирила чимось ще пахучішим, аж хотілося дихати – не передихати, казала такі ласкаві, лагідні, теплі, такі приємні слова, розповідала, якою красунечкою Даза виросте. І ким стане, як виросте. Лікарем. Валериною. Акторкою. Начальницею. Тепер всього цього не було, жило в якомусь дивному, болючому мареві-спогаді, все зникло, розчинилося і вже ніколи не повернеться. Отже, мама була подвійною чи потрійною зрадницею: вона зрадила Батьківщину, товариша Сталіна і її, Дазу. Яка любила Батьківщину, Сталіна і маму. А виходило, що маму не треба було любити. Треба було слідкувати за мамою. Бо мама готувалася, вже готувалася, коли промовляла такі лагідні, ніжні, пахучі слова до доньки, зрадити Дазу. І тато зрадив, бо це ж він підбивав маму, мама сама б до зради не додумалася, вона з гордістю казала: «У нас усе вирішує тато». Правда, тато сміявся: «Але всім керує мама». Отже, виходило, що вони обое... обое підлі змовники. Підлі... підлі... змовники... змовники... змо...

Конец ознакомительного фрагмента.

Текст предоставлен ООО «ЛитРес».

Прочитайте эту книгу целиком, купив полную легальную версию (<http://www.litres.ru/volodimir-lis/kra-na-g-rko-n-zhnost/?lfrom=362673004>) на ЛитРес.

Безопасно оплатить книгу можно банковской картой Visa, MasterCard, Maestro, со счета мобильного телефона, с платежного терминала, в салоне МТС или Связной, через PayPal, WebMoney, Яндекс.Деньги, QIWI Кошелек, бонусными картами или другим удобным Вам способом.

notes

Примечания

1

Гілкою (діал.).

2

Народний комісаріат, як до лютого 1946 року в СРСР називалися міністерства.

3

Голова уряду УРСР Панас Любченко у 1937 році, передчуваючи арешт, покінчив життя самогубством, застреливши перед тим дружину.